Mr. V. Jamišouis
W347 S4948 C.T.H. "G"
Dousman, Wis. 53118

LIETUVOS NACIONALINĖ M. MAŽVYDO BIBLIOTEKA

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

akiračiai

1978 /BIRŽELIS-JUNE/ Nr. 6 (100) $1.00

ALp 1752

RYŠIAI SU LIETUVA

NEPATENKINTI JAUNAIS SVEČIAIS

Ryšių palaikymas su Lietuva išeivijoje visuomet buvo įvairiai aiškinamas. Už kultūrinius ryšius pasisakančiųjų tikslas yra pamatyti realų Lietuvos gyvenimą. Lietuvoje ryšiai su išeivija labai varžomi, o be to nuolatinė propaganda stengiamasi įtikinti išeiviją, kad lietuvių tautai jėga primesta komunistinė diktatūra tariamai atnešė kraštui negirdėtą pažangą ir gerbūvį. Kultūrinių ryšių pagalba Lietuvos propagandistai tikėjosi tėvynės ilgesio sentimentais užkariauti išeivijos viešąją opiniją, padaryti išeiviją palankesne „tarybinei" Lietuvai ir palaipsniui izoliuoti tuos, kurie įvairiais būdais primindavo pasauliui apie Lietuvos gyventojų pagrindinių teisių ir laisvių paneigimą.

Kad toji propagandistų akcija duotų geresnių rezultatų, prieš pora metų buvo persiorganizuota ir kultūrinių ryšių draugija. Ji pavadinta patraukliu *Tėviškės* vardu, o jos pirmininku paskirtas ats. gen. P. Petronis, kuris pagrindinį dėmesį nukreipė į išeivijos jaunimą.

Štai kaip gražiai viename laiške P. Petronis rašo išeivijos jaunimui:

Mes kultūrinį išeivijos bendravimą su lietuvių tauta suprantame, kaip priemonę išlaikyti išeivijos lietuvišką dvasią, kaip galimybę išeivijai pasisemti lietuviškos kultūros iš savo tautos gelmių. Tas reikalinga, kad lietuviškos išeivijos jaunimas neužmirštų savo kalbos, kad justų savo tėvų ir protėvių žemės grožį, turtintų savo talentu lietuvių tautos įnašą į pasaulio tautų kultūros ir mokslo pasiekimus, keltų lietuvių tautos ir savo asmenišką garbę kitų tautų akyse už įnašą į žmonijos kultūrą, skatintų tautas gyventi taikoje ir siekti žmonijos pažangos. Kam daugiausia reikalingas išeivijos kultūrinis bendravimas su tauta? O gi išeivijai, ypač jaunimui. Todėl išeivijos jaunimui mes sakome: važiuokite į Tarybų Lietuvą, būkit savo tautos svečiais, semkit dvasines ir kultūrines tautos gerybes, kad jos sutvirtintų Jus gyvenimo kovoje, padėtų išlaikyti savo tautos dvasią.

Deja, tai tik gražūs žodžiai. Faktiškai ir tas labai retas jaunimo keliones „Tėviškės" draugija stengiasi panaudoti propagandos tikslams. Tai pastebi ir patys šių ekskursijų dalyviai, nuvažiavę į Lietuvą. Paskutinioji grupė, iš Vokietijos, kuri balandžio mėn. buvo *Tėviškės* d-jos svečiais, atrodo tai irgi pastebėjo. *Gimtajame Krašte* (Nr. 14, 1978.IV.6) apie šią grupę šitaip rašoma:

Šeimininkams, tiesa, nederėtų apšnekėti savo svečių. Nebūčiau ir aš apie tai užsiminęs, bet lyg ir apmaudoka buvo, kad per minėtą susitikimą su „Tėviškės" draugijos ir „Gimtojo krašto" redakcijos darbuotojais gan nemaža dalis laiko praėjo besiaiškinant, rodos, antraeilius dalykus. Tiesa, pokalbis buvo dinamiškas. Nuomonių pareikšta ir šiokių, ir tokių, ir jaunuosius tautiečius galima suprasti: jie iš kitoniško pasaulio, su kitokiu mentalitetu. Svarbiausia—jų pastangos viską, kas juos domina, nuoširdžiai išsiaiškinti, suvokti esmingiausius šiandieninės Lietuvos gyvenimo bruožus. Juk dešimt dienų—neilgas laikas! Ir „Tėviškės", pakvietusios čionai, lydėjusios kasdien ir besirūpinusios kuo daugiau parodyti, ir svečių tikslas buvo tas pats—išnaudoti keikvieną valandėlę. Bet... ar visų svečių?

Važiuojame į Druskininkus, autobusas seniai laukia, o kai kurie tik paryčiui sumigę, neįstengia atsikelti, sako, kamuojasi pagiriomis... Dabar matau, kad jie—iš tų pačių, kreipusių pokalbį savaip (be kita ko, skundęsi mažai pamatę...) ir ima belstis negera mintis, ar tik nebus jie—daugiausia jau nebe gimnazistai, vyresni—turėję kiek kitokių tikslų: ne pažinti tėvų kraštą, suprasti tikruosius dabartinio jo gyvenimo dėsnius, poslinkius, bet „apsaugoti" nuoširdžius geranorius savo kelionės draugus nuo tokio pažinimo, jų pažinimą paspalvinti iš anksto paruošta spalva...

O tie „dinamiško pokalbio antraeiliai dalykai" ir kai kurių „noras pažinimą paspalvinti iš anksto paruošta spalva" atsirado todėl, kad ekskursantai ne tik klausėsi propagandos, džiaugėsi ir plojo, bet ir statė šeimininkams kietus konkrečius klausimus. Vienas net pareiškė, kad jis daugiau nevažiuos į „tarybinę" Lietuvą nes jam atsibodo klausytis propagandos. Kiti ėmė tikrinti viešbutyje telefonus, ar nėra pasiklausymo įrengimų...

Žinoma, po tokių įvykių teko *Gimtajam Kraštui* „apšnekėti" svečius ir, galbūt, suprasti, kad išeivijos jaunimas yra kritiškesnis už *Vilnies* ar *Laisvės* senelius. Aniems lengva pūsti miglas. Išeivijos jaunimas tačiau nori pažinti dabartinę Lietuvą, savo tėvų gimtąją šalį ir susidaryti įspūdžius pats, be nuolatinės propagandos, kuri prie jos nepripratusiems labai greitai atsibosta.

Vyt. Gedrimas

turinyje

LIETUVIŠKI FILMAI IR JŲ STATYTOJAI

Apie Lietuvos kino studiją ir jos filmus išeivijoje nedaug težinome. Retai pasitaiko proga juos pamatyti, o ryšių su Lietuva priešininkai draudžia ir tomis retomis progomis pasinaudoti. Šį kartą siūlome susipažinti su vienu iškiliausių Lietuvos kino menininkų, poetinio braižo režisierium Arūnu Žebriūnu.

IŠEIVIJOS LITERATŪRINIS DERLIUS

Vėliausios lietuvių literatūros išeivijoje apžvalgoje dėmesys šį kartą skiriamas apysakai ir novelei.

„IŠGRYNINTOS ERDVĖS" RAŠYTOJAS

Naujausio J. Apučio novelių rinkinio recenzija.

MERDINTI TAUTINĖ IDEOLOGIJA

Kodėl tautinės minties žurnale vietoj gimtosios kalbos įsivyrauja griaudakalbė?

SKILTYS, LAIŠKAI, ATGARSIAI

1941 — BIRŽELIS — 1978

Ir Vakaruose ir tėvynėje gyvenantieji lietuviai kasmet prisimena liūdnus ir skaudžius įvykius Lietuvoje 1941-mųjų birželyje. Tuomet sovietai pradėjo masinius Lietuvos gyventojų trėmimus Sibiran ir šiaurinėn Rusijon. Buvo planuota išvežti apie ketvirtadalį Lietuvos gyventojų, tačiau įvykdyta tik pirmoji deportacijų banga—išvežta 35 tūkstančiai žmonių. Deportacijas nutraukė prasidėjęs vokiečių-sovietų karas. Besitraukdami sovietai dar įvykdė eilę masinių žudynių: Praveniškėse, Panevėžyje, Rainių miškelyje prie Telšių...

Šia proga kartais paminima ir kita liūdna sukaktis—prieš metus (1940-tųjų birželyje) įvykdyta Lietuvos okupacija ir ją sekusi aneksija. Tačiau vargu ar prasminga atskirai minėti šią lietuvių valstybės nelaimę. Juk nepriklausomybę minime kasmet—Vasario 16-tą, o jos netekimą gyvenimas primena kasdien.

Kasmet platėjant istorinė perspektyva apgydo anuomet patirtas žaizdas. Ir tragiškuosius birželio įvykius Lietuvoje galime vertinti šiuolaikiniu žvilgsniu. Anuo metu patirtos nelaimės ir skriauda kreipė dėmesį visų pirma į save, į lietuvių tautos patirtį. Tačiau sovietinę pakeitusi vokiškoji okupacija buvo **Lietuvos gyventojams** nemažiau žiauri ir tragiška. Ypač skaudžiai ji palietė kaikurias Lietuvoje gyvenančias tautines mažumas. Dauguma Lietuvos žydų buvo iššudyta. Žuvo vokiečių okupacijos metu ir daug lietuvių, pavieniui ir masiniai: Alytuje, Albingoje, Pirčiupyje... Prisimindami didžiąsias lietuvių tautos nelaimes, 1940-tųjų birželyje ir vėliau, neturėtume pamiršti ir kitų Lietuvos gyventojų. Birželio mėnesį turėtume prisiminti ir lietuvius, ir žydus, ir čigonus, ir rusų karo belaisvius, ir visus kitus anuomet Lietuvoje žuvusius ar išvežtus žmones.

Akiračių red.

SPAUDA IŠEIVIJOJE

IŠEIVIJA SPAUDOS VEIDRODYJE

VLIKINĖ SAVIREKLAMA

Per keletą *Draugo* numerių St. Dzikas skelbė Vliko savireklaminę apžvalgą, pavadintą „Vyriausio Lietuvos Išlaisvinimo Komiteto kilmė, istorinė apžvalga, ateities perspektyvos". Šį ilgesnį rašinį yra sunku įrėminti į bet kokią kategoriją, ypač kai rašinio pavadinime yra įterptas žodis „istorinė".

Istorija reikalauja objektyvaus ir teisingo faktų atpasakojimo, o to kaip tik trūksta toje apžvalgoje. Netikslumų, neteisingo faktų atpasakojimo ir Vlikui nepriklausančių nuopelnų skyrimo randame kiekviename tos apžvalgos skyriuje, ypač kai apžvalgininkas kalba apie Vliko emigracinį laikotarpį, kuris toj „istorinėj" apžvalgoj yra nušviestas siauru vienos politinės partijos požiūriu.

Pavyzdžiui, skaičiuodamas Vliko nuopelnus, Dzikas ypatingai pabrėžia Vliko pastangas Brazinskų byloje: kiek memorandumų buvo prirašyta, kiek kelionių į Turkiją padaryta. Jis tačiau nepamini, kiek toji Brazinskų afera pareikalavo išlaidų (skaičiuojama apie 40 tūkstančių dol.) ir kaip tų pačių Brazinskų Vlikas buvo pastatytas į kompromituojančią padėtį.

Toliau, labai šališkai nupasakotas ryšių su Lietuvos pogrindžiu užmezgimas ir nutylimas faktas, kad Vlikas, tuo laiku vadovaujančiuose postuose esant krikščionims demokratams, suvaidino labai neatsakingą vaidmenį, siunčiant 1950 metais į Lietuvą J. Butėną, J. Kukauską ir J. Lukšą. St. Dzikas rašo, kad jie „neturėjo sėkmės", bet nepaaiškina kodėl?

Anot St. Dziko, Australijos vyriausybės pasikeitime ir Lietuvos okupacijos pripažinimo atšaukime Vlikas irgi suvaidinęs lemiamą rolę, kai, iš tikrųjų, visą akciją tuo reikalu vedė Bendruomenė.

Arba vėl St. Dzikas rašo:

Atsiradus galimybei išeivijai palaikyti santykius su savo artimaisiais okupuotam krašte, prasidėjo ir okupanto patikėtinių peršamas vad. kultūrinis bendradarbiavimas. Maskva juo siekė sunaikinti išeivijos ryžtingumą kovoje dėl Lietuvos išlaisvinimo ir pasiekti esamos padėties pripažinimo teisiškai ir politiškai pastoviai ir nekeistinai. Sovietinė ofenzyva toje plotmėje buvo tokia plati ir įvairi, kad išeivija atsidūrė pasimetimo ir savitarpinės susinaikinimo kovos pavojuje. Santykiams su kraštu aptarti ir bendravimo principams nustatyti 1966.1.22 Clevelande, Vliko iniciatyva, įvyko veiksnių konferencija, kuri sutarė ir paskelbė tuo reikalu pareiškimą, kurio pagrindiniai principai ir iki šiol (1978) tebegalioja ir daugumos išeivijos yra bojami.

Jis sąmoningai nutyli kitos, 1974 m. veiksnių konferencijos White Plains nutarimą, kuris minėtą Klivelando konferencijos pareiškimą pakeitė (Žr. A. Gurecko laišką *Draugui*, nr. 118, 1978.V.20).

Kitoje vietoje St. Dzikas vėl *Vliko vardu* kartoja seniai užmirštus, krikščionių demokratų siūlytus principus:

Siekiant Vliko ir išeivijos ryšius sunorminti, turėtų būti laikomasi sekančių principų: Vliko organizacinių klausimų svarstymas neturi jokiu būdu sutrukdyti pagrindinių jo uždavinių vykdymo; 2 jokiu atveju neturi būti pažeistas Vliko organizacinis tęstinumas; 3. Vlikas turi likti visos tautos, o ne išeivijos, politinė institucija ir 4. sveika ir reikšminga sąveika tarp suvereninės tautos ir išeivijos pradų yra galima ir siektina.

Tokių netikslumų galima rasti kiekviename skyriuje. St. Dzikas, buvęs krikščionių demokratų atstovas Vlike, savo tendencingu rašiniu dar kartą parodė, kad Vliką sudarančių buvusių partijų likučiai nepripažįsta nei objektyvumo, nei istorinių faktų.

Tokių, kurie dar tikėtų panašioms „istorinėms" apžvalgoms, 1978 metais nedaug beliko...

ATEITININKŲ RŪMAI

Ateitininkai sugalvojo Čikagoje įsigyti savo namus. Jau yra tam reikalui sudarytas 12-kos asmenų komitetas. Deja, komitete nėra jaunimo ir studentų atstovų, kurie kaip tik tokiam sendraugių planui nepritaria.

Saulius A. Girnius straipsnyje „Ateitininkų Rūmai" (*Draugas*, nr. 112, 1978.V.13) su neslepiama ironija šitaip rašo apie tų rūmų įsigijimo projektą:

Savaime aišku, kad jeigu statysime salę, ji turės būti labai didelė ir dailiai įrengta su brangiais mediniais stalais, minkštomis kėdėmis, gražiais kilimais ir indais, gal net su sidabriniu servizu, kad mes su pasitenkinimu galėtumėme didžiuotis jos grožiu. Skeptikas sakys, kad Chicagoje yra pilna lietuvių salių (Jaunimo centro didžioji salė ir kavinė, Tautiniai, Šaulių, Vyčių namai, Dariaus-Girėno postas, parapijinės salės ir kt.), bet tuo jis tiktai parodys savo naivumą. Tos salės yra pasenusios, per mažai puošnios, Jaunimo centro kavinėj nėra kur šokti. Jos gal buvo tinkamos mums, kai dar nebuvome gerai materialiniai įsikūrę, kai neturėjom pinigų eiti į gražesnes vietas ir taupėm pinigus, kad galėtumėm paaukoti lietuviškiems reikalams. Bet argi dera, kai reikia iš puošnios priemiestinės rezidencijos nuvažiuoti į mašinų prigrūstą miestą, į salę, kur reikia sėdėti ant nepatogių sulankstomų kėdžių? Ar tinka, kad žmogus, kuris važiuoja į užsienį atostogoms ir kas žiemą slidinėja Colorado kalnuose, turėtų senoj paprastoj salėj puotauti ir šokti.

Gal reikės truputį daugiau pinigų surinkti, bet tai turėtų būti lengva. Juk tai bus konkretus aukojimas—žmogus matys, kam davė pinigus. Aukotojas galės pasigirti savo draugams, kad jis prisidėjo prie tokio reikalingo pastato. Juk tai daryti yra aiškiai geriau ir prasmingiau negu paaukoti „Ateities" išlaikymui, kokios knygos išleidimui (juk vis tiek niekas jos neskaitys) ar bendrai ateitininkų veiklai. Po daugelio metų ateitininkai išnyks, bet jie nebus užmiršti. Ateitininkų rūmai pasiliks kaip gyvas paminklas jų egzistavimo. Tad komitetui linkiu: „Nestatykime namų, prisidėkim prie rūmų!".

Tiek Čikagoje, tiek ir kitose vietovėse lietuvių centrai ir salės dažnai tuščios laukia, nesulaukia priemiesčiuose išsisklaidžiusių tautiečių. Reikėtų todėl gerai pagalvoti prieš statant dar vienus lietuviškus rūmus ten, kur jų ir taip jau perdaug.

PASAULIS TERORISTUS SMERKIA, BET LIETUVIAI JUOS GARBINA

Tokiu pavadinimu I. Batvinis parašė *Drauge* (nr. 115, 1978.V.17) straipsnį apie teroristų siautėjimą Europoje. Ta proga jis prisimena 1929 m. gegužės 6 d. įvykdytą teroristų pasikėsinimą prieš tuometinį Lietuvos ministerį pirmininką prof. Voldemarą ir rašo:

Tie kurie nebuvo ir dabar nėra A. Voldemaro politinės linijos žmonės, tačiau, kaip ir visa ano meto Lietuva, smerkė ir dabar smerkia trijų teroristų įvykdytą žiaurų teroro aktą—atentatą, kai jo metu buvo nužudytas ministerį pirmininką lydėjęs karininkas Pranas Gudynas, sunkiai sužeistas kapitonas Leonas Virbickas ir dar pora asmenų. (...)

Iš trijų minėtų teroristų tik vienas mažiau už kitus kaltas pateko į Lietuvos saugumo rankas ir buvo teismo sprendimu sušaudytas. Dviem kitiem teroristam pavyko rasti prieglaudą tuometinio didžiausio Lietuvos priešo—Lenkijos žemėje. Abudu teroristu Vakaruose globojo komunistai ir 1936-1939 m. jie narsiai kovojo Ispanijos pilietiniame kare, komunistų pusėje, žudydami nekaltus dešiniuosius ispanus, dvasininkus, vienuolius, moteris, vaikus—toliau tęsdami savo kruvinus teroro aktus. (...)

O trečias teroristas neaiškiomis aplinkybėmis atsirado Meksikoje; iš čia pateko į JAV-bes. Žinoma, šis kraštas didelis, turtingas ir vaišingas. Mums nebūtų gaila jo valgomos amerikoniškos duonos, jeigu teroristas kur nors ramiai tūnotų. (...)

Deja, taip nėra. Tūnojo jis, tiesa, ilgokai, bet pamatęs, kad nedaug kas jo praeitį žino ir ja domisi, paėmęs į savo rankas vieną lietuvišką laikraštį, savo terorą atnaujino—fizinį pakeitė dvasiniu teroru. Susirado sau talkininkų. Tiesa, nedaug, bet vis dėlto tiek, kad tokio skaičiaus užtenka griovimo darbams. Horrible dictu—jų tarpe yra net buvusių prof. Voldemaro vienminčių ir net jo giminių, vienas aktyvus dvasininkas, buvusių karinių organizacijų žmonių.

Atentatininkas-teroristas taip toli nuėjo, kad ėmė viešai, drąsiai ir niekieno nevaržomas šmeižti lietuvių visuomenės vadovus, kultūrininkus, dvasininkus, vienuolijas, fondus, jaunimo organizacijas ir kitus iškilesnius asmenis, ypač tuos, kurie rūpinasi lietuvybės išlaikymu. Vykdomas jau veikiančių organizacijų bei partijų skaldymo darbas, „reorganizuojama" Liet. Bendruomenė.

Italija ir visas kultūringas pasaulis pasmerkė Moro žudikus-teroristus. O mes, lietuviai, ką su savaisiais teroristais darome? Kai kurie iš mūsų minėtą teroristą tiesiog garbina, jam lenkiasi, ruošia jo garbei pagerbimus, kelia už jį taures... Vienas veiksnys Chicagoje jį savo nariu padarė.

Tas trečiasis teroristas, kaip žinoma, yra dabartinis *Naujienų* redaktorius M. Gudelis, kuris, susidėjęs su keliais ekstremistais ir vadinamais reorgais, vykdo kitokio pobūdžio „terorą"—lietuviškos veiklos skaldymo ir šmeižto darbą.

Įdomiausia tos destruktyvinės veiklos keistenybė yra ta, kad voldemarininkai ir jų organas *Laisvoji Lietuva*, ne tik kad neatsiriboja ar pasmerkia buvusį atentatininką, bet mielai su juo bendradarbiauja.

Ekstremistai pasirodo visad randa bendrą kalbą...

KAIP REORGAI PRALAIMĖJO?

Kaip visuomenė reaguoja į reorgų skaldomąjį Bendruomenės darbą, galima matyti ir iš paskutiniojo Lietuvių Fondo suvažiavimo, kuris įvyko š.m. gegužės 6 d. Čikagoje.

Į tą suvažiavimą reorgai pasiuntė savo atstovę

akiračiai

ATVIRO ŽODŽIO MĖNRAŠTIS

The Lithuanian Monthly — Published monthly, except August and December, by Viewpoint Press, Inc., 6821 South Maplewood Avenue, Chicago, Ill. 60629. Subscription rates: $8.00 annually in the U.S., $8.00 in foreign countries; $1.00 per copy. Second class postage paid at Chicago, Ill.

• Šio numerio redakcija: D. Bielskus, K. Drunga, L. Mockūnas, Z. Rekašius, dr. T. Remeikis, dr. E. Vaišnienė, H. Žemelis; spaudos grafika A. Kurausko; administratorius K. Avižienis.

• Redakcija atsako už nepasirašytus straipsnius. Straipsniai, su kurių turiniu redakcija nesutinka, spausdinami tik pasirašyti. Slapyvardžiais pasirašyti straipsniai nepageidaujami. Skaitytojų laiškai turi būti pasirašyti ir laiškų skyriuje jie spausdinami, jei jų turinys liečia AKIRAČIUOSE svarstytus dalykus. Laiškai kitomis temomis gali būti spausdinami kaip straipsniai.

• Metinė 10 numerių prenumerata JAV - se — $8.00; kituose kraštuose — $8.00; atskiro nr. kaina — $1.00. Prenumeratas ir aukas čekiais ar piniginėmis perlaidomis prašome išrašyti AKIRAČIŲ vardu ir pasiųsti aukščiau nurodytu adresu.

Z. Juškevičienę, kuriai buvo pavesta pravesti rezoliuciją, smerkiančią Fondo skirtą paramą Rašytojų D-jai, nes pastaroji paskyrė literatūrinę premiją I. Merui už romaną „Striptizas".

Drauge (nr. 111, 1978.V.12) V. Ramojus apie tą suvažiavimą taip rašo:

Rezoliucijas priimti suvažiavimui pasiūlė P. Turūta. Atsirado 4 balsai prieš. Z. Juškevičienė pasiūlė priimti rezoliuciją, kuria „fondas nusimtų gėdą, kad jis paremia komunistinę ir pornografinę spaudą bei literatūrą" Didžioji dauguma suvažiavimo dalyvių nesuprato, ką tuo norima pasakyti ir kuo čia kaltas LF. Z. Juškevičienė neatlaidžiai gynė savo pasiūlytą rezoliuciją, nors jos žodžiai ir sakiniai vis keitėsi. Dr. G. Balukas paaiškino, kad fondas skiria 1,000 dol. pvz. Rašytojų draugijai metinei literatūros premijai. Rašytojų dr-ja sudaro jury komisiją ir komisija paskiria premiją. LF nieko necenzūruoja ir nekontroliuoja. Dr. T. Remeikiui atrodė, jog norima įsteigti cenzūros įstaigą, kuri cenzūruotų vadovėlius, literatūros kūrinius ir t.t. „Kuo mes tada, laisvėje gyvenantieji, skirtumėmės nuo bolševikinės sistemos?", klausė dr. T. Remeikis.

Suvažiavime Z. Juškevičienė nerado nė vieno atstovo, kuris paremtų jos pasiūlytą rezoliuciją, o kai atėjo rinkimai—Z. Juškevičienė, kuri kandidatavo į kontrolės komisiją, iš virš 4000 galimų balsų tesusinko vos 160...

PATYS GABIAUSIEJI IR GERIAUSIEJI...

Naujienos vedamajame (nr. 92, 1978.IV.22) šitaip garbina ALTą:

ALTą sudarančios grupės į vadovybę siuntė pačius gabiausius ir stipriausius žmones, todėl šios organizacijos priešakyje buvo patys geriausieji ir gabiausieji lietuviai politikai. Nėra nei vienos kitos lietuviškos organizacijos, kurios priešakyje būtų tokie apdairūs, teisingi ir gabūs vyrai ir moterys, kokius ALTAS turėjo ir turi. Jeigu ALTO vadovybėje nėra gabesnių ir apdairesnių žmonių, tai reiškia, kad jų nėra Amerikoje.

ALTE visą laiką buvo ir tebėra patys gabiausieji daugiausia skaitantieji, daug studijuojantieji ir visuomeninius reikalus labai atidžiai sekantieji žmonės. Patys gabiausieji lietuviai tremtiniai, kuriems tikrai rūpėjo Amerikos lietuvių vedama kova už gimtinio krašto laisvę, vienokiais ar kitokiais būdais atėjo į ALTą. Jeigu kurie ALTO svarbos nesuprato, jeigu apie ALTO vedamą darbą nežino ir negali sužinoti, tai jie iš viso yra atsilikėliais. Jie nusupranta, kurioje gadynėje gyvena ir nesuvokia laisvos ir demokratinės Amerikos galios tarptautinėje politikoje ir pavergtų tautų laisvės kovoje. ALTą niekina ir kandžioja tie, kurie ištrūkę iš diktatūrinės tvarkos, nepajėgia suprasti laisvės dovanų ir laisvų diskusijų visuomeniniame darbe.

Jei taip būtų buvę rašoma prieš 30 metų, galima būtų tikėti, jog ALTos vadovybėje iš tikrųjų dirbo pajėgiausi Amerikos lietuvių organizacijų atstovai. Bet tie laikai jau seniai praėjo. Dabar, kai ALTa susidėjo su visokiais ekstremistais ir reorgais—ji išgyvena tikrą savo veiklos krizę.

KUR DINGO LIETUVIAI?

Draugo (nr. 117, 1978.V.19) korespondentė Z. Krivickienė aprašė Vašingtone įvykusią Antikomunistų Lygos konferenciją ir baigė tokiu klausimu:

Sekančią dieną prasidėjo oficialiai konferencija. Kai turėjo vykti atskirų tautų pranešimai, norėjau nueiti pamatyti, kas atstovauja Lietuvai. Aplinkui visą salę ant stalų buvo sudėtos į šį judėjimą prisidėjusių 60-dešimties alfabetine tvarka dalyvaujančių tautų lentelės, prie kurių jau buvo priversta kiekvienos tautybės išleistų pamfletų, skelbiančių apie jų kraštų istoriją, komunistų veržimąsi ir keliamą sąmišį krašte. Greta „Liberia" užrašo iš po krūvos pamfletų teko atrasti „Lithuania" lentelę. Atrodė, lyg čia būtų seniai apleisto antkapio užrašas. Graudu. Prisiminė žymaus lyriko žodžiai šaukiantys. „Aš čia gyva!..."—„Niekas čia nebuvo atėjęs", tarė mielas Lithuania kaimynas. Niekas? ...Čia nesiteikė ateiti nei politinės, nei visuomeninės lietuviškos organizacijos įgaliotinis. Niekas. Kad bent vienas, kuris būtų atnešęs kokių propogandinių leidinėlių padalinti ar bent savo buvimu palaikyti konferenciją ir jos šūkius, už kurių buriasi, kovoja laisvame pasaulyje esantieji lietuviai. Niekas!?

Į klausimą, kur šiuo atveju dingo lietuviai, gal galėtų atsakyti mūsų anksčiau paminėti „geriausieji ir gabiausieji" altininkai?

REORGAI PAGERBĖ SAVO VADĄ

Naujienų korespondentas (nr. 94, 1978.IV.25), aprašydamas reorgų vado V. Dargio pagerbimą, tarp kitko įdėjo tokį sakinį:

Keliolika lietuvių, bijojusių pasakyti savo pavardes, telefonais klausė, ką Dr. Dargis padarė už ką jį gerbiate?

Atsakydamas į neatsakomą klausimą, korespondentas aiškina, kad V. Dargis gerbiamas už parodytą drąsą, tvarkingą darbą ir kantrybę. Žinant, V. Dargio veiklą Bendruomenę skaldant ir jo demagogiją, be abejo, daug kas nusišypsojo, išgirdęs šias korespondento išminėtas dorybes. Tačiau reorgų „dvasios" vadas kan. Zakarauskas tą kovotoją už „teisybę" laimino Viešpaties vardu. Savo invokaciją jis šitaip užbaigė:

Mes meldžiame Tave Viešpatie, sustiprink dr. Vytauto Dargio dvasią, kad jis galėtų kartoti kartu su Apaštalu pasakyti: „Kovojau gerai... Teisusis Teisėjas suteiks man teisingo atlyginimo vainiką!" Palaimink ir visus tuos kurie kovoja iškėlė tiesos kardą... Palaimink čia mus visus, kurie valgysime Viešpatie Tavo dovanas... Per Kristų mūsų Viešpatį
A M E N

Garbėtroškoms, apsišaukusiems nerinktais Bendruomenės vadais, iš tiesų reikėtų dvasią ne tik sustiprinti, bet ir gerokai paremontuoti. **Dangiškos** talkos šiuo reikalu besišaukiantis kanauninkas atrodo nebetiki **žemiškomis** tokio remonto galimybėmis.

A. ŠTROMO PASIŪLYMŲ ATGARSIAI

Anglijoj gyvenantis St. Kuzminskas *Europos Lietuvyje* (nr. 19, 1978.V.9) pasisako dėl A. Štromo taip vadinamos Lietuvos valstybingumo programos, kurią šis paskelbė Vliko seime. Toje programoje, tarp kitko, yra siūloma sudaryti egzilinę Lietuvos vyriausybę.

S. Kuzminskas šitaip rašo:

Santykiauti su visuomeninio pobūdžio kad ir politine organizacija (tokia yra VLIKas) yra vienas dalykas—gali bet kuri vyriausybė, bet kas, bet kur ir bet kada be trukdymų. Bet visai kitas dalykas, kai atsiranda nauja vyriausybė ir dar priedo prie to—egzilinė. Tuomet visoms kitoms jau esamoms vyriausybėms visų pirma tuojau kyla klausimas, ar toji nauja vyriausybė yra tikrai vyriausybė, ar ji tikrai reprezentuoja kraštą ir jo gyventojus, t.y. tuojau kyla šios naujos vyriausybės pripažinimo klausimas. Turint galvoje esamąją tarptautinę padėtį, nė viena, kad Lietuvai ir prielankiausia, vyriausybė nenorėtų net pradėti svarstyti tokio klausimo. Kiekvienas gerai žino, kad tai reikštų nesantaikos ir ginčų provokavimą su Sovietais. Tokia yra padėtis, tokie yra faktai, į kuriuos spiauti negalima, bet su kuriais reikia labai skaitytis.

Tokiu būdu prieiname išvados, kad ***egzilinė vyriausybė, turint galvoje dabartinę tarptautinę padėtį, Lietuvos laisvinimo reikalui negalėtų padėti, bet greičiau galėtų pakenkti.***

Vliko seime buvo parodytas didelis susidomėjimas šiais A. Štromo pasiūlymais ir Vliko pirmininkas nuskubėjo į Romą gauti jiems Diplomatijos šefo pritarimą. Tačiau visiems yra aišku, kad egzilinių vyriausybių sudarymas priklauso politinių svajonių sričiai, o ne rimtam Lietuvos laisvės siekimo darbui.

AUSTRALIJOS SPORTININKŲ PAREIŠKIMAS

Mūsų Pastogė (nr. 8, 1978.II.27) paskelbė tokį Australijos lietuvių sportininkų klubo pareiškimą:

Ir dabar, didžiųjų žaidynių išvakarėse, svetimų sportiniam gyvenimui žmonių kišimasis ir bandymas juos suskaldyti, yra tikrai labai žemas ir negražus reikalas. Ir jeigu vienam ar kitam sportininkui ar rėmėjui, politinio biznio triukų pagalba bus „praplauti smegenys", tai jų tik reikia gailėtis, nes visa sportinė šeima yra ir bus solidari ir vieningai ir gražiai reprezentuos Australijos Lietuvių Bendruomenę Kanadoje ir Amerikoj.

Paaiškinant bent kokių užkulisinių kalbų neteisybę ALFAS pareiškia, kad:

1. Hobarte per pirmininkų ir atstovų susirinkimą, Sydnejaus kelionių biurą „Palangą", dėl jų duotų geresnių važiavimo sąlygų, vienbalsiai pasirinko visų klubų atstovai, bet ne ALFAS.

2. Iki šiol „Palanga" yra davusi ir aukojusi įvairius prizus, pinigus ir kitas dovanas skautams, „Kovo" klubui, šachmatininkams ir kt., kai jų kelionių skelbimai, kone kiekvieną savaitę, telpa abiejuose mūsų laikraščiuose ir jų lengvatomis yra pasinaudoję jau labai daug lietuvių iš visos Australijos. ALFUI yra nesuprantama vedama svetima propoganda, tai patys atstovai pasirinko šį biurą savo kelionei į Kanadą.

3. Iki šiol duotais ir padarytais „Palangos" patarnavimais, pasiruošiant šiai sudėtingai kelionei, ALFAS valdyba yra labai patenkinta ir tiki, kad pati kelionė pavyks kuo puikiausiai.

4. ALFAS valdyba niekuomet neleis pašaliniams asmenims skaldyti gražų sportinį mūsų gyvenimą, todėl kviečia ne tik pačius sportininkus, klubų valdybas, bet ir sportininkų rėmėjus būti vieningais ir nesileisti, kad juos kažinkas pakabintų ant propogandinio politinio kabliuko.

5. Norinčius sporto bičiulius važiuoti į Kanadą ir Ameriką, ALFAS kviečia prisijungti prie sportininkų grupės, nes tik su ja galima bus geriausiai pamatyti ir tuo pačiu paremti mūsų sportininkus, ginančius Australijos lietuvių garbę.

Belieka tik paaiškinti, jog bandymas suskaldyti Australijos sportininkus prasidėjo tada, kai šie kelionei į Kanadą pasirinko lietuvių kelionių biurą *Palangą*, kuris taip pat organizuoja ekskursijas į Lietuvą.

SUDEGINTŲ KNYGŲ PELENAI?

Akiračiuose (1977 m., nr. 8/92) rašėme apie lietuviškų knygų deginimą Čikagoje ir apie tai, kokį vaidmenį šiame knygų deginime vaidino Ped. lituanistikos instituto neakivaizdinio skyriaus direktorius I. Serapinas. Nuo to laiko daug kas pasikeitė. Sudegintų knygų savininkas K. Petrauskas praeitą pavasarį pasimirė, o apie Ped. lituanistikos institutą *Drauge* (1978.V.6) tilpo tokia žinutė:

×***Juozas Masilionis,*** *Pedagoginio Lit. instituto vadovybės pakviestas ir Lektorių tarybos patvirtintas Ped. lit. instituto Neakivaizdinio skyriaus direktorium. Jo adresas: 4632 S. Keating Ave., Chicago, Ill. 60632. Telf. LU 5-2629.*

Vyt. Gedrimas

VĖLIAUSIOJI LIETUVIŲ IŠEIVIJOS LITERATŪRA III

TRUMPESNIO METRAŽO BELETRISTIKA

I

...Bet visus juos jungia buvusi klasės dvasia. Kas ji, sunku būtų pasakyti. Tie, kurie mokėsi nepriklausomos Lietuvos gimnazijose, galėtų ją geriau suprasti. Ir užtat ši pasakojimų pynė, skirta jaunimui, man atrodo, geriau gali būti suprantama buvusiam laisvosios tėvynės jaunimui, negu dabartiniam (...)

(C. Senkevičius, *Tėviškės Žiburiai,* 1977.IX.1)

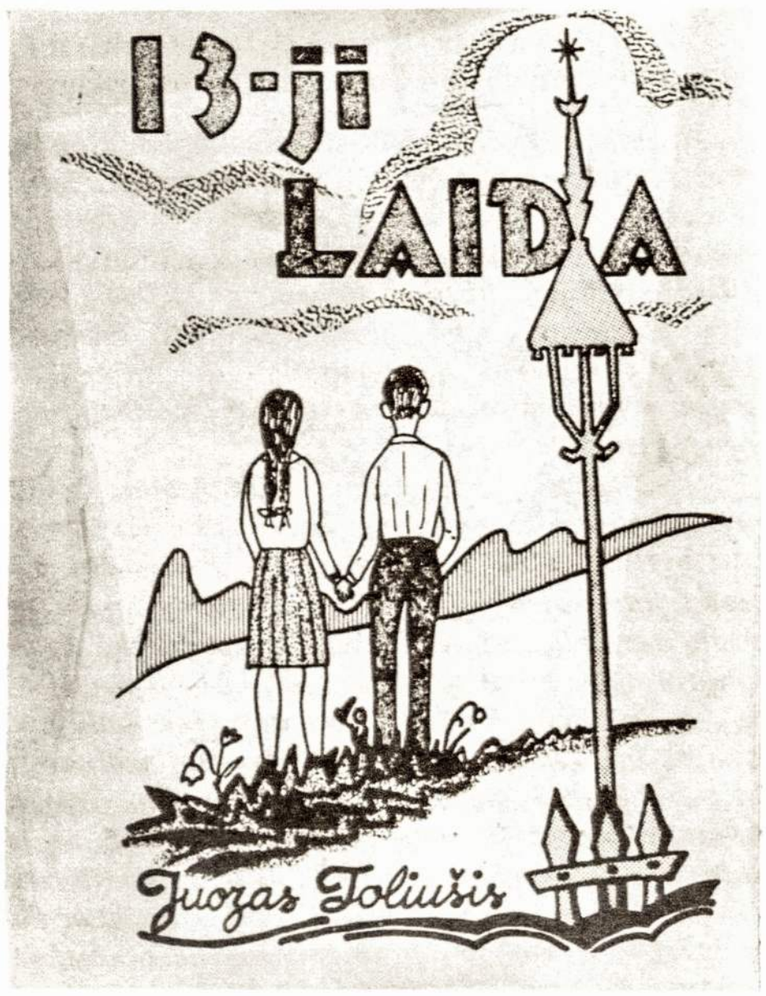

Pirmoji čia aptariamo laikotarpio smulkesnės beletristikos knyga pasirodė vos ne prieš porą metų, parašyta jau gal pusamžį perkopusio debiutanto Juozo Toliušio, kurio vardas ir periodikoje nėra plačiai žinomas. *13-ji laida* su Lietuvių fondo finansine parama išleista JAV LB Švietimo tarybos ir naudojama skaitinių šaltinių lituanistikos mokyklose per pamokas bei namuose.

Visas šias aplinkybes drauge su motto vietoje panaudota recenzento nuomone atpasakoju, norėdamas skaitytoją įspėti, jog, bent mano supratimu, nei leidėjai, nei autorius į rimtą grožinės literatūros debiutą nė nepretendavo, daugiau suinteresuoti įdomesnių ir lengviau suprantamų skaitinių parūpinimu šiandieniniam jaunuoliui, bebaigiančiam lituanistinę mokyklą. Kaip tokia, ši knyga, manau, savąjį uždavinį atlieka gerai, nors minėtos recenzento nuomonės patvirtinimą jau teko girdėti iš ne vieno jauno skaitytojo: aprašomi įvykiai be išsamesnių paaiškinimų jam ne visai suprantami. Nesuprantama nei toji besikaitaliojanti aplinka, nei pilnoji įvykių reikšmė ar prasmė, nei naivokai „gudragalviški" išsireiškimai, aprašomajame laikotarpyje gal populiarūs ar madingi (pvz., vartojimas žodžio „Vokia" ar „germanų žemė" vietoj Vokietija).

Pasakojama čia, kaip jau iš knygos pavadinimo matyti, apie nuotykius, išgyvenimus ar skirtingus likimus, ištikusius vieną Lietuvos provincijos gimnazijos abiturientų laidą, kuriai buvo lemta mokyklos suolą apleisti Antrojo pasaulinio karo pradžioje. Visiems pasakojimams bandoma duoti išmoningą formą, vienus pradedant čia ir dabar, kitus—vakar, pokarinėje Vokietijoje, ar bolševikų okupuotoje Lietuvoje; vienus—monologu, kitus—dialogu, trečius—laišku ar laikrašty užtikta žinute. Pirmuoju asmeniu kalbančio autoriaus bendravardžio atmintyje daugumą įvykių, atrodo, prikelia rūpesčiai beorganizuojant sukaktuvinį savosios laidos susitikimą. Tat ir visi veikėjai yra matomi jo akimis, gaubiami tiršto ir šilto nostalgiškų sentimentų rūko. Pasakojama gana sklandžiai, laisvai, nepagailint nesudėtingo, bet pakankamai gyvo dialogo, įdomiai ir natūraliai besipinančios intrigos. Mažesnio reiklumo, nesigilinančiam skaitytojui, ypač jei jis jaunesnio amžiaus, gimęs ir augęs išeivijoje, stilistinės nuovokos ar kultūros nespėjęs ar neturėjęs progos išsiugdyti, viso šito gal ir pakaktų. Suaugesni (ir tai ne tiek amžiumi, kiek literatūriniu skoniu) pirmiausiai pasiges ne tik tvirtesnių kompozicinių ar forminių griaučių, bet ir paprasčiausio... literatūrinio sakinio, be kurio tikroji grožinė kūryba nėra įmanoma. Tokio sakinio J. Toliušis dar nesusikūrė. Tąja prasme itin būdingos ir šios knygos iliustracijos, atliktos Australijoje gyvenančio, spėčiau, autoriaus bičiulio Aleksandro Jakšto. Kruopščiai, rūpestingai tušu daryti piešiniai gana sąžiningai iliustruoja teksto sakinius, tačiau yra perdėm naiviai primityvus, ir bet kokios rūšies menine kūryba juos pavadinti reikėtų gerokos drąsos...
(Juozas Toliušis. *13-ji laida.* Pasakojimų pynė jaunimui. 254 psl., kaina $4.00)

II

Autorės pasakojimų gera savybė yra mokėjimas kalbėti trumpais sakiniais, nesudėtinga kalba.

(Pr. Naujokaitis, *Tėviškės Žiburiai,* 1978.IV.20)

KALNUOSE

MILDA KVIETYTĖ

Gana panašiomis intencijomis jau 1977-taisiais išleistas ir Mildos Kvietytės pasakų bei vaizdelių vaikams rinkinėlis *Kalnuose*, su aštuoneta dešimties puslapių apimties ar trumpesnių gabaliukų, skirtų maždaug tokio pat (iki 10 metų) amžiaus vaikams. Aprašomas šiandieninės išeivijos lietuviškos šeimos mažamečio gyvenimas namuose, gatvėje, mokykloje, svečiuose, vasarvietėse. Kartais nejučiomis nuklystama ir į jo vaizduotės pasaulį, leidžiant ir žvėreliams tarpusavyje pasišnekėti ar įsijungti į vaikų dialogą, nupasakojant savo matytus įvykius (šnekutis tokiu būdu pasakoja apie Simo Kudirkos pastangas išsiveržti laisvėn)...

Visi vaizdeliai parašyti matomai gerai vaikų pasaulį pažįstančios ir šiandieninius šio krašto lietuviukų kalbinius trūkumus žinančios autorės. Visur vyrauja veiksmas, nuotykis, nors vietomis gana aiškūs pedagoginiai tikslai (gamtos ar aplinkos pažinimas ir pan.) ar moralinės tendencijos. Pasakojama gyvai, sklandžiai, trumpais sakiniais, vartojant itin gausiai paprastą, bet veiksmingą dialogą.

Ši knygelė bent savąja žodžio kultūra ir suaugusį skaitytoją sudomina ir gana pakiliai nuteikia; gi mažųjų akį turėtų dar daugiau patraukti gausios ir akiai malonios Ados Korsakaitės-Sutkuvienės iliustracijos, o taipgi jų ir teksto spausdinimas penkių spalvų popieryje.
(Milda Kvietytė. *Kalnuose.* Pasakos ir vaizdeliai vaikams. Išleido Pasakų fondas. 77 psl., kaina $3.00.)

III

Gaila, kad tos užuominos užuominomis ir palieka. Skaitytojas pasigenda su tais vardais ir veidais surištos gyvenimo tekmės, tų jaunų žmonių balso ir veiksmo, bet balso jiems autorė neduoda. Ji kalba už juos gražiais melancholiškais monologais... Ak, tas saldžiarūkštis jaunystės atsiminimų obuolio skonis!

(Nijolė Jankūtė, *Draugas*, 1978.IV.8.)

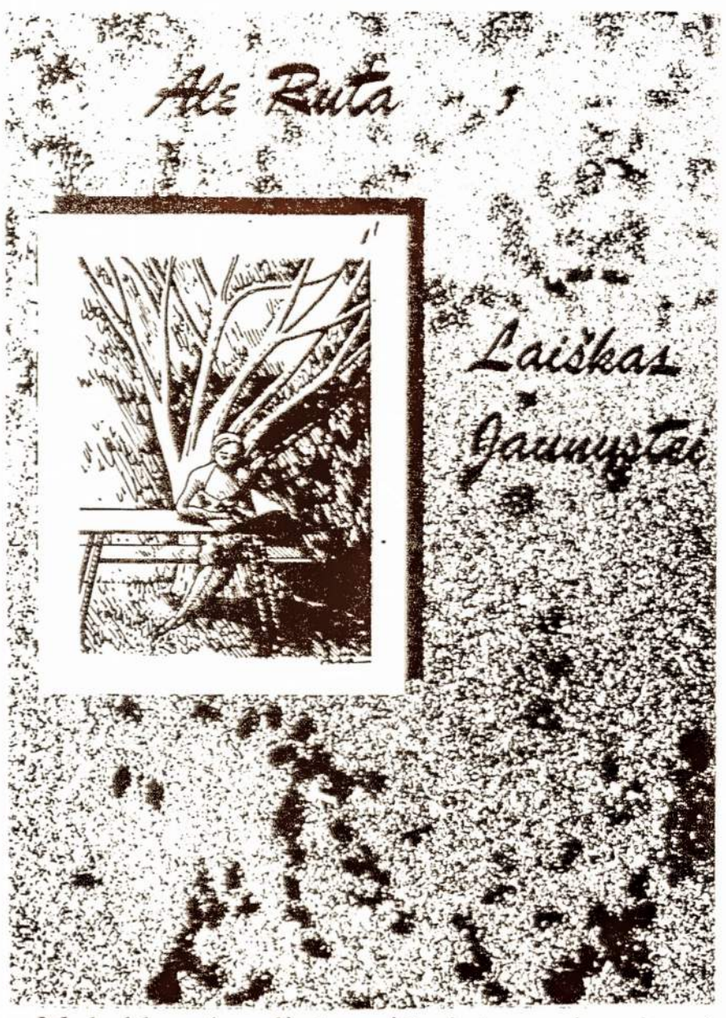

Mokyklos (pradinės, vidurinės, universiteto) laikus dažniausiai liečia ir Alės Rūtos keliolikos apybraižėlių rinkinys *Laiškas jaunystei*, išleistas pernykščių metų gale po bendrybine „beletristikos" etikete. Iš Sibiro Lietuvon sugrįžusiai senų dienų draugei rašomo laiško pretekstu čia prisimenamas visas tų draugių būrys, su autore jos vaikystėje ar jaunystėje bendravęs, draugavęs, ją vienaip ar kitaip veikęs, o dabar žinomais ar nežinomais likimais nutrupėjęs užmarštin... Šalia Onytės, Liubos, Adeliutės, Verutės, Aldonos ir kitų, knygos gale prieš uždangą nusilenkti skaitytojui išeina ir „Nako Elenytės" mamutė ir tėvas, dėdės ir tetos, broliai ir seserys...

Šeimyninių albumų rodymas svečiams nevien tik šiame krašte ir nevien komikų lūpose yra virtęs savotišku mirtiną nuobodulį sukeliančiu simboliu. Šiandien šeimos albumus daugiau ar mažiau pakeitė atostoginių kelionių skaidrių ir filmų demonstravimai, dažniausiai sukeliantys maždaug tas pačias reakcijas: kankinančią nuobodybę mandagumo taisyklėmis sukaustytam ir prie kėdės prirakintam svečiui...

Suliteratūrinti kelionių dienoraščiai ar net šeimos „ryškiųjų veidų" portretai, kurie sudaro gana reguliarią laikraštinės rašliavos dalį, geresni bent tuo, kad niekas neverčia jų skaityti. Nevien mūsų literatūra turi ir „šeimos albumų" tipo (ar bent juos suponuojančios) literatūrinės klasikos (pvz., Vaižganto *Dėdės ir dėdienės*), bet tai jau greičiau išimtys, ką tik apšnekėtas charakteristikas mažai kuo tepaneigiančios...

Didžiausia *Laiško jaunystei* yda ir yra visiškas jo šeimyniškumas. Alė Rūta jį rašo daugiau kaip dienoraštį savo pačios terapijai arba artimųjų (aprašomųjų) malonumui, bevardį skaitytoją, sakytum, visiškai ignoruodama. Jei ir pasitaiko keliais taikliais brūkšniais nupieštų įdomesnių portretų, tai ir jie tuoj pat paskandinami sacharininio sentimento jūrose, kuris čia, sakytum, ir atstoja tą literatūriniai apjungiantį elementą. Kaip tik tuo ši knyga primena suknią, pasiūdintą iš papuošalinių mezginėlių („kvarbatkų") ar tortą, sulipdytą vien iš aptepamojo kremo...

Prieš keliolika metų romanu *Kelias į kairę* pasiekusi savo literatūrinės kūrybos kokybinę viršūnę, Alė Rūta savotiškai pavargo, išsisėmė, ir... visai atleido bet kokios literatūrinės (žanro, formos, saiko) disciplinos pavadžius. Jei autorės intymiau nepažįstantis skaitytojas šią knygą skaitydamas gana dažnai, dėl perdidelio ir naivaus jos atvirumo, pasijunta nejaukiai, ilgainiui ne ką geriau turėtų jaustis ir aprašomieji, ypač kai įkyriai vienašališkas saldumas juos ko ne visus padaro vienodai... bespalviais.

Nežiūrint daugumoje skoningų ir patrauklių (gal kiek perdaug knygos sentimentalų pobūdį pabrėžiančių) rašytojos dukters dail. Rasos E. Arbaitės iliustracijų, *Laiškas jaunystei* varžybose dėl skaitytojo dėmesio vargu ar nurungtų *13-ją laidą*, neabejotinai gimininigų sentimentų pakurstytą knygą... Šitaip kalbėti nėra jauku, žinant abiejų autorių literatūrines patirtis ar įnašus...

IV

...Labai abejotina, ar tie visi autoriaus bandymai yra dorybė. Šiaip jau knyga yra paskaitoma.

(Liudas Augštys, *Draugas*, 1978.V.18)

Kad beletristinė patirtis irgi neatstoja talento, akivaizdžiai parodo ketvirtoji apžvelgiamojo laikotarpio trumpojo metražo beletristikos knyga—Andriaus Mirono-Norimo novelių rinkinys *Santaka*. Titulinio puslapio antroje pusėje pateiktas „To paties autoriaus" parašytų knygų sąrašas rodo, jog jis rašo jau per keturiasdešimtį metų ir yra išleidęs (ar laikraščių atkarpose spausdinęs) bent trejetą romanų, porą apysakų ir bent vieną novelių rinkinį, o naujajame, pernykščiame dedamos ir trys paskutiniųjų keliolikos metų bėgyje *Dirvos* konkursuose premijuotos novelės... Kiekvienu atveju visa tai jau turėtų byloti ne tik nemenką patirtį ar atkaklų užsispyrimą, bet ir ne vienkartinį pripažinimą bent **laikraštinių** konkursų vertinimo komisijose.

Pabraukiau žodį „laikraštinių" dėl to, kad laikraštinė beletristika dažnai būna kiek skirtingo pobūdžio: joje didesnis dėmesys kreipiamas į sensacingą turinį, o ne į formą, psichologinę veiksmo motyvaciją ar stilistinį apšlifavimą. O ir komisijos paprastai yra mažesnės (trys asmenys vietoj penkių), dominuojamos ne būtinai reiklesnės literatūrinės orientacijos asmenų... A. Mirono novelės tąja prasme ir yra laikraštinio pobūdžio: sensacingi, melodramatiški, egzotiški, fantastiški, kartais ir asmenybių vardais pamarginti įvykiai, neįtikėtinos situacijos, skubotas veiksmas, dažnai be logiškesnės motyvacijos, grubokas, primityvus, aplinkraščius ar prakalbinę retoriką primenančiais sakiniais, banaliais posakiais nusagstyta kalba... Laikraščio atkarpose išmėtytuose gabaluose nė logikos plyšių, nė kalbos skurdumo, nė formos dirbtinumo nepastebėjęs ar į tai dėmesio nekreipęs skaitytojas, knygą skaitydamas visas ydas lyg iš karto pajutęs, turi keleriopai ir nusivilti...

O vis dėlto A. Mironui reikia pripažinti bent vieną dorybę, kurios dažnai neturi geriau plunksną valdantys ar stipresnę literatūrinę nuovoką išsiugdę beletristai: jisai turi gana lakią vaizduotę ir pakankamai drąsos savo veikėjus pastatyti į jiems neįprastas ir skaitytoją intriguojančias situacijas! Gaila tik, kad veik niekada nesurandamas tolygiai įdomus ar šviežias sprendimas, iš tų situacijų besikapstant atomazgos kryptimi...

Santakos geresniuosius gabalus („Globėjo įtaka", „Palankės burtininkas") skaitant, nejučiomis kilo mintis: kažin, ar keletas formalių kursų „dailiojo žodžio" kūrybos temomis būtų A. Mironą-Norimą padarę stilistiniai įmanomu rašytoju, ar, iš viso, būtų atėmę norą toliau šitoje srityje reikštis?... (Andrius Norimas, *Santaka*. Novelės. Viršelis dail. Giedros Trečiokaitės. Tiražas 1,000. Išleista prenumeratorių sutelkimo būdu. 295 psl., kaina $6.00.)

V

Nors ir laikydami jį tradiciniu rašytoju nesivaikančiu naujovių, kritikai vienbalsiai pripažįsta jam nuostabią pasakotojo dovaną, mokėjimą narplioti intrigą, palaikyti įtampą, drąsą naudotis detektyvinės literatūros modeliais.

(Vytautas A. Jonynas, *Draugas*, 1978.IV.22.)

Jurgis Jankus su romanu *Egzaminai* debiutavęs prieš keturiasdešimtį metų, iki šiol ir buvo daugiau žinomas kaip ilgesnio metražo prozininkas: romanistas, dramaturgas, apysakininkas, nors paskutinioji, po keliolikos metų pertraukos išleista jo knyga (*Užkandis*, 1973) buvo antrasis novelių (autoriaus žodžiu—pasakojimų) rinkinys. Pastarajam žanrui priskirtas ir šių metų pradžioje su pernykščių data pasirodęs stambokas (343 psl.) rinkinys *Ir nebepasimatėm*, trumpesnio metražo prozos derliaus kokybę pakėlęs visu šimtu procentų.

Patraukimą ilgesnio metražo kūrybai nuslėpti J. Jankui tikrai sunkiai sekasi: jei iš aštuonių pasakojimų *Užkandyje* vienas užėmė daugiau nei trečdalį knygos, tai šių metų rinkinyje paskutiniam pasakojimui—„Liudininkas"—skirta lygiai tiek pat vietos, kiek ir likusiems keturiems: pusė knygos puslapių.

Tipiškiausiais „noveliško" sukirpimo kūriniais

reikėtų laikyti patį trumpiausią (30 psl.!) titulinį ir trečiąjį („Gal tokios tik vienos") pasakojimą. Pirmajame autorius, sakytum, pažodžiui atpasakoja jam tokiu pat būdu papasakotą nuotykį, vyresnio amžiaus lietuviui išeiviui nulėmusį jo trumpą sezoninio Kalėdų Senio karjerą didmiesčio krautuvėje. Trečiajame—trečiuoju asmeniu piešiamas dramatiškas įvykis, vokiečių okupuotoje Lietuvoje Kūčių metu į nuošalaus ūkininko trobą sniego pūgai užvijus porą užfrontės žandarų, besitempiančių ką tik iš slėptuvės išplėštą auką—vietos miestelio prekybininką žydą Abromą.

Jei pirmąjį ir būtų galima skirti prie tų sezoninių gabalų periodikoje, kuriuos skaityti daugiau patraukia autoriaus vardas ar sugebėjimas pasakoti, tai antrajame iš karto sudomina neįprastos situacijos, užintriguoja staigmenomis ir netikėtumais palaipsniui kylanti įtampa, vedanti į nujaučiamą, bet vis tiek nustebinančią atomazgą. Šį gabalą išskiria beveik nuolatinis, tiesiog sceniškai apčiuopiamas dramatiškumas. (Jis, tiesa, jaučiamas ir kituose J. Jankaus pasakojimuose, tačiau jie gal daugiau „filminio" tipo, reikalaujantys paralelinio kontrastinių scenų rodymo, daiktų ar veidų išskirtino ir artimo „fokusavimo"). Nors aprašomojo laikotarpio įvykius arba bent nuotaikas išgyvenę gal atras čia kai kurių mažiau įtikėtinų scenų ar perdaug aiškiai suplanuotų „atsitiktinumų", bet, manau, kaip tik juos ši novelė stipriausiai sudomins.

Antrasis, Lietuvoje lokalizuotas pasakojimas „Šiapus ir anapus teisybės", pasakotojo atkurtas iš tėvo pasakojimų (girdėtų iš savo senelio!), apima žymiai ankstesnius laikus, kada žmonės dar tvirčiau tikėjo aiškiaregių čigonų burtais ir mistiškomis galiomis. Paties autoriaus žodžiais, tai vienas „iš paprasčiausių, realiausių ir gal mažiausiai įtikimų pasakojimų", ir jeigu jame riba tarp tikrai įvykusios ir pasakojimo estafetėje „priaugusios" tikrovės nėra perdaug griežtai ar aiškiai nubrėžta, to buvo natūraliai laukta, tikėtasi ir... siekta.

Apsukrumu ir darbštumu į pirmaujančius prasimušęs ūkininkaitis pasiperša ir veda kaimo gražuolę, sugebėdamas sumaniai apeiti jai nuo pat užgimimo čigonų išpranašautą karališką kilmę ir pažadą, kad jos „karališkas kraujas prišauks karališką"... Ši „realistiška pasaka" su aiškiu moralu yra įdomiausia savo puošniu ir turtingu folkloriniu pamušalu, tiek į aprašomasias vietas, tiek ir į dialogą gausiai įpinant liaudiško sąmojaus, burtų, prietarų ir priežodžių ir visur sudarant neabejotiną autentiškumo įspūdį. Dažniausiai daugiau į santūrumą, konkretumą ir aiškumą linkęs autorius čia pasirodo

(tęsinys sekančiame psl.)

SUSIPAŽINIMUI: ARŪNAS ŽEBRIŪNAS

POETINIO BRAIŽO FILMŲ REŽISIERIUS

Praeitą vasarą JAV-se lankėsi Lietuvos kino studijos režisierius Arūnas Žebriūnas su žmona, Vilniaus operos soliste Giedre Kaukaite. Ta proga keliose vietovėse buvo rodomas jo filmas „Velnio nuotaka“ ir vyko pokalbiai su išeivijos žiūrovais. Spausdiname vieno tokio pokalbio ištraukas. Pokalbio pradžioje Žebriūnas pasakoja apie savo kūrybinį kelią, vėliau—apie savo filmus, ypač „Velnio nuotaką“.

Apie *Naujienas* susitelkę išeivijos ekstremistai, nesugebėdami kitaip trukdyti išeivijos klausytojų ir žiūrovų bendravimo su svečiais kultūrininkais iš Lietuvos, ėmėsi paprasčiausio spaudos chuliganizmo. Slapyvardžiais prisidengę jie *Naujienose* ėmė aiškinti... Žebriūnų vaikų tėvystę. Replika pašnekėsio pradžioje ir skirta ano, atsiprašant, laikraščio „didvyriams su kauke“—Red.

Pradžioje truputį apie save norėčiau papasakoti. Svarbiausios žinios, tiesa, yra enciklopedijoje. Nėra tik atžymėta, kiek aš vaikų turiu ir kieno tie vaikai... Ir žmonos pavardės nėra.

Kai dar buvau pradinėse klasėse, svajojau tapt vairuotoju. Technika, ratai, visa kas burzgia man labai patiko. Vėliau sugalvojau tapti architektu. Mokiausi architektūros šešis metus, sėkmingai baigiau. Bet vėl,—kažkokia nelaimė su ta mano profesija. Perėjau į režisūrą. Nors draugams dar vis sakau, kad neveltui man tas architektūros mokslas nuėjo. Šiandieną save vadinu geriausiu diplomuotu architektu pasaulyje, nesugadinusiu nė gabaliuko erdvės.

Pas mus kiekvienas studentas, baigęs aukštąją mokyklą, gauna paskyrimą. Aš gavau nukreipimą į kino studiją dirbti dailininku, statyti dekoracijas. Tai buvo 1955-taisiais metais—labai sudėtingu laikotarpiu. Ir buitis mūsų buvo nekokia, ir specialistų trūko kino studijoje. Su darbu mus supažindindavo iš kitur atvykę tarybiniai specialistai. Taip man gimė noras būti režisieriumi. Pamačiau, kad reiktų mums patiems statyti filmus, kad taip būtų žymiai geriau ir naudingiau. Kino studijoje padėtis buvo tokia: scenarijų nėra, režisierių nėra, tik operatorių turėjome tris, prityrusius. O studija turi pati save išsilaikyti. Buvo toks metas, kai mes manėm, kad jau bus „krachas“. Tada mes, entuziastai, pasiskirstėm kas ką statysim. Turėjom keturias noveles. Vienas iš mūsų, Žalakevičius jau buvo profesionalas. Jis buvo šito filmų meno vadovas. Mes su Henriku Šablevičium parašėm trumputį scenarijų. Ir pavyko man tas filmas padaryti, nors mažai kas tikėjosi kad pavyks. O pasirodo, jog tai buvo pirmas lietuviškas filmas, išėjęs į tarptautinę areną. Jis vadinosi „Gyvieji didvyriai“. Mes gavom Rygoje „Didįjį gintarą“. Paskui filmas nukeliavo į Čekoslovakiją. Karlovivari mieste gavom aukso medalį. Tai buvo pirmas pasisekimas, paskatinęs mane toliau dirbti režisieriaus darbą.

Po to gavau didelio filmo scenarijų. Tada užsiauginau barzdą, pradėjau įsivaizdinti, ėmiau sukt tą filmą, ir pamačiau, kad aš... nieko neišmanau. Atidaviau tą filmą baigti kitiems, o pats išvažiavau į Maskvą mokytis režisūros. Mokiausi pas Michailą Iljičių Romą. Tai vienas iš garsiausių klasikų režisierių Tarybų Sąjungoje, dabar jau miręs. Tuo metu jis buvo kino instituto Maskvoje profesorium. Buvo labai didelis tolerantas, sugebėdavo pastebėt kiekvieno studento braižą, stilių. Jis neprimesdavo mums savojo stiliaus, o lavindavo mumyse esantį kokį tai meninį grūdą. Aš buvau daugiau poetinio braižo—ir šiandieną jo neatsisakau, nors gal kiek kitokioje plotmėje.

Grįžęs po studijų pradėjau sukti filmą „Mergaitė ir aidas“ arba „Paskutinė atostogų diena“. Čia vėl man buvo didelis pasisekimas. Tas filmas gavo Locarno festivalyje, Šveicarijoje, taip vadinamą „Sidabrinių burių“ prizą, o Canu jaunimo festivalyje—*grand prix*. Man labai gaila, kad jūs šito filmo nematėte. Žinoma, jis—juoda-balta juosta, ne spalvota. Tais laikais mes dar neturėjome spalvotų juostų. Tačiau tai buvo gal pats didžiausias to mano poetinio braižo įvertinimas. Filmas atžymėtas už atmosferos sukūrimą, už meninę traktuotę, už stilių. Su šituo filmu turbūt ir užsibaigė toji mano tikra poetinė kalba. Tiesa, buvo dar keli filmai, bet jie ne tiek reikšmingi (pav. filmas pagal prancūzų autoriaus Saint Exupery „Mažąjį princą“). Vėliau jau bandžiau pereiti į kitą kalbą, nes jaučiau, kad kartodamasis toje pačioje stilistikoje galiu pasidaryti nuobodus ir sau, ir žiūrovui.

APIE „MAŽĄJĮ PRINCĄ“ IR „GRAŽUOLĘ“

„Mažojo princo“ filmavimas irgi buvo gan sudėtingas. Gal aš ir perdaug drąsos turėjau liesti šią literatūrą, bet jaunystėje visi tokių dalykų padaro. Filmas buvo rodomas visoje Tar. Sąjungoje, bet didesnio atgarsio nesusilaukė. Mano manymu jame buvo tik keletas meniškai vertingesnių scenų. Bet susipažinimas su Saint Exupery man davė labai daug stiprybės—ir kaipo žmogui, ir kaip menininkui-režisieriui. Ir dabar pas mus namuose ši knygutė visada guli ant stalo. Jos autorius—tai tokia šviesi asmenybė, kuri išmokė mąstyti, filosofuoti meninėm kategorijom. Perskaičiau ir visą kitą jo kūrybą, kuri buvo išversta į rusų arba lietuvių kalbas.

Paminėtina turbūt dar ir „Gražuolė“. Šitame filme nuostabiai suvaidino jauna mergaitė Inga Mickytė. Jai tuomet buvo devyneri metai. Ji yra kaunietė, gydytojo Jeržemskio anūkė. Ji suvaidino taip nuostabiai, jog kritikai, pamatę filmą, sakė, kad tai mažą Mazina. Mažai yra tokių vaikų, lyg ne iš šio pasaulio. Šis filmas labai gerai praėjo, bet į festivalius jis nebuvo pasiųstas. Tik aš pats, nuvažiavęs į Gotvaldo festivalį Čekoslovakijoje, jį parodžiau, bet ne konkurse. Kritikų jis buvo labai gerai įvertintas.

Net nepagalvojęs jau paminėjau kelis filmus, kurie yra apie vaikus. Susidarė net tokia pažiūra, kad aš esu režisierius, kuris daro filmus vaikams. Aš su tuo nelabai sutinku—jeigu vaikas ekrane, tai nebūtinai turi vaikai žiūrėti. O jeigu ekrane arklys,—tai kas tada turi žiūrėti? Tuose filmuose aš, turbūt, kalbu apie vaikus suaugusiems.

Po to sekė „Velnio nuotaka“. Dabar, po „Velnio nuotakos“, padariau dvi serijas filmų televizijai pagal švedų rašytojos Astvid Lingren knygutę „Kalio Bliumquisto nuotykiai“.

Tai tokie mano trumpi papildymai enciklopedijai.

APIE „VELNIO NUOTAKĄ“

—Kodėl filme ištisai dainuojama? O kodėl ne?! Aš filmuodamas labai apie tai galvojau, kad nebūtų pretenzija. Beje, amerikietiškuose miuzikluose, kuriuos mačiau, mane labai nervina tai, kad, atėjus tam tikram taškui būtinai reikia sušokti. Ir tai jau

TRUMPESNIO METRAŽO...

(atkelta iš 5-to psl.)

ir žodingumu ar šmaikščia gražbylyste galįs lenktyniauti su pripažintais auksaburniais.

Pačiu stipriausiu rinkinio pasakojimu laikyčiau apsakymą „Istorija iš pirmųjų šaltinių“, kuriame šio krašto didmiesčio valdžios poste iškilusio mūsų tautiečio gyvenimas atskleidžiamas keliais skirtingais požiūriais. To mūsiškojo, sakytum, „all the kings man“ portretas čia piešiamas kelių jo bendraamžių, kontrastiškus bruožus pabrėžiančių klasiškąją japonų „Rushmon“ dramą primenančiu būdu. Kiekvienas pasakotojas psichologiškai ir natūraliai pirmon plotmėn iškelia save, išnaudodamas progą ne tik „įsiamžinti“, bet ir pasiteisinti tiek prieš buvusius ar būsimus kaltintojus, tiek ir prieš save patį. Apšnekamojo asmens bruožai pasakojančių lūpose tampa iki neatpažinimo nuspalvinti asmeniškų simpatijų ar antipatijų... Mano supratimu, kaip sykis šis gabalas turėjo didžiausią potencialą būti išplėstas į poros šimtų puslapių romaną (kaip kadaise to patiės autoriaus novelė „Namukas“ išaugo į premijuotą romaną *Namas geroj gatvėj*), davus kiek daugiau progų išsišnekėti ne vien Apeikai, bet ir Degučiui, pagaliau scenon įvedus ir vėlionies našlę, visų veikėjų gyvenimus itin stipriai įtakojusią.

Jeigu ne romano, tai bent vidutinio apysakos ilgio pasiekia paskutinis rinkinio pasakojimas „Liudininkas“. Veiksmas čia vyksta nepriklausomoje Lietuvoje. Staigaus ir kerštingo būdo ūkininkas Bertulis negali pakęsti, kad jo šešiolikmetė duktė Valė, motinai mirus iš gimnazijos susigrąžinta šeimininkauti, draugauja su kaimyno bernu Petru. Suktu būdu jis prikalbina kito kaimyno berną Praną įskųsti policijai Petrą padarius kriminalinį nusikaltimą. Taip Pranys ir teisme melagingai paliudija atpažinęs Petrą jo šeimininką apiplėšusios gaujos tarpe. Doras ir darbštus Petras, buvęs savanoriu nepriklausomybės kovose, nuteisiamas ilgesne kalėjimo bausme, tačiau netrukus netikėtai išleistas sugrįžta, nedoruosius sąmokslininkus įbaugindamas drastiškiems veiksmams...

Aplanko paraštėje iškeldami J. Jankaus nesivaržymą „intrigai panaudoti kriminalinę medžiagą“ ar sugebėjimą „pamatyti ir tokį žmogų, kurio nėra; tokį tačiau, kuris galėtų būti buvęs“, leidėjai neabejotinai pirmiausia turėjo omenyje šį pasakojimą. Kriminalinės medžiagos čia, iš tikrųjų, panaudota apsčiai. Jos būtų pilnai užtekę geram kriminaliniam romanui. (Beje! ties kriminaliniu romanu susikoncentravus būtų atpuolusios—vietomis bergždžios—pastangos viską „supsichologinti“, intrigai nereikalingų epizodų vietoje išplečiant dabar keliais sakiniais „į nuostolius“ nurašytą teismo sceną...). O ir kai kurie veikėjai nėra nei pakankamai realūs, nei įtikinantys. Bertulis kažkaip perdaug vienašališkai piktavališkas, Pranys—perdaug naivus, Petras—perdaug išpruseęs, jaunutė Valė—perdaug senmergiškai išmintinga tiek santykiuose su tėvu, tiek ir su Petru... Visi plėšikai kažkaip perdaug ilgai ir knygiškai gražbyliauja, užsiiminėdami perdaug rafinuotu sadizmu... Visi tie „perdaug“ psichologiškai kūrinį bereikalingai... sukarikatūrina.

Šią pasakojimų rinktinę palyginus su *Užkandžiu* iš tikrųjų ir krinta į akis autoriaus užsidegimas ir įsismaginimas... pasakoti, lyg pasimėgaujant, atsikračius novelės žanro reikalaujamos kiek didesnės disciplinos...

(Jurgis Jankus. *Ir nebepasimatėm.* Pasakojimai. Išleido Lietuviškos Knygos klubas 1977 m. Aplankas Rūtos Čepaitytės. 343 psl., kaina $7.00.)

kęstas reikalas

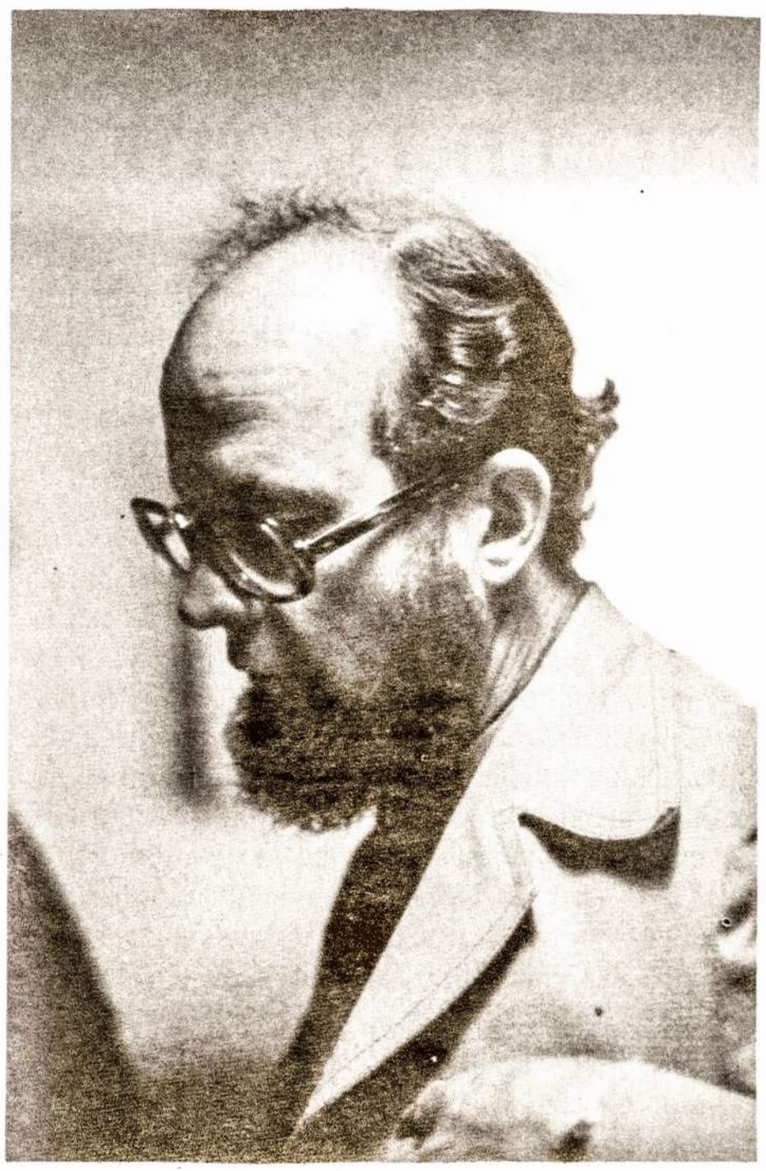

Arūnas Žebriūnas (foto: R. Bartuška)

tapo standartu: pirma *revue* gabaliukas, po to siužetas. Ir vėl,—kai žiūrovas pradeda miegot, vėl sušoka.

Galbūt prisimenat, Pinčiukas, kai jį išmetą į žemę, tai jis kalbėti nemoka ir sako Baltaragiui, kad aš kalbėti nemoku, aš tik giedoti moku. Pradeda jis dainuot, o tas Baltaragis pradeda šūkaut, norėdamas su juo susikalbėt. Tai man atrodo, kad ta pirminė provokacija labai nuostabi,—prikibt jau sunku.

O dėl „rockenrolo"?—Na, čia buvo didelė problema. Iš viso čia turbūt didelis drąsumas. Kaip Exupery kad išdrįsau statyti, nors visi, kurie tik bandė, ragus apsilaužė. Darė *Defo* studija „Mažąjį princą" (režisierius Volfas). Kai aš nuvažiavau pažiūrėti tą filmą, tai jis susigėdęs nerodė. Tik sužinojau, kad jo žmona Mažąjį princą vaidina,—tai gal ir gerai, kad nerodė. Paryžiuje, Lėlių teatre buvo pastatytas, o paskui Anglijoje ar Amerikoje buvo statomas „Mažojo princo" miuziklas, bet taip ir nutilo. Matyti irgi nelabai kaip išėjo.

Su Borutos „Baltaragio malūnu" irgi buvo problema. Man baisiai patiko tas rašinys, nuo senų laikų. Bet,—o kaip padaryti? Galėjau daryt taip, kaip jis rašo. Laikytis tos intonacijos, to pasakojimo, kuris man, jaunystėje buvo padaręs tokį įspūdį. O kai vėliau vėl perskaičiau, kažkaip—nebesakyčiau, kad tai yra pasaulinės reikšmės kūrinys. Jis mums labai reikalingas, gerbtinas, bet tai nėra kažkas, prie ko nebūtų galima prisiliesti. Rimtai, pavyzdžiui, daryt? Velnius,—na kaip juos rimtai darysi? Mane visi durnium išvadintų, jeigu aš pradėčiau rimtai ekrane rodyt velnius. Todėl tas žaismingumo elementas man atrodė būtinas. Ypač žinant mūsų folklorą. Aš nuėjau į institutą, perverčiau du tūkstančius sakmių, kur yra bent žodis apie velnią, kad susigaudyt, ką mūsų bočiai apie tai galvojo. Žinote, apie daugelį tų sakmių susidariau įspūdį, kad tik išgėrę žmonės gali taip sugalvot. Gal čia mūsų nelaimė tęsiasi nuo seno... Nes, pavyzdžiui, vokiški velniai, apie kuriuos skaičiau, jie visiškai kitoki. O čia yra tokių siurrealistinių vaizduotės padarinių. Ir žaisminga ir ne. Pagalvojau,—o gal Bergmano stiliuj truputį bandyti. Bet visvien, tas Pinčiukas man atrodė turėtų būti žaismingas, nelabai velniškas. Kad net gaila truputį jo būtų. Kažką jis gali, kažko negali. Kažkas jį apgauna, o jis turi liūdėt. O jeigu žaisminga, tai koks tada ritmas turėtų būti? Kokia nuotaika? Ar tai lyrika,—tokia lėta, lietuviška? O tačiau ten, kur velnias, lėtai veiksmą vesti man atrodė irgi nelabai tinkama. Tai pagalvojau padaryt taip: padaryt šitą pasaką visiškai realiom priemonėm, nevartojant butaforijos, dekoracijų... Laksto štai šiais laikais tokie Pinčiukai, Baltaragiai, Uršulės... O jei šiais laikais laksto, tai reikia ir muziką kitokią rašyt. Po ilgų svarstymų susitarėm su kompozitorium, kad ta muzika bus... Tiesa, buvo dar vienas momentas. Iš viso mes norėjom tokią nelabai „demokratišką", nelabai visiems suprantamą muziką rašyt. Bet atsisakėm to, nes galvojom, jog tai būtų per didelė pretenzija. Nutarėm, kad tai turėtų būti muzika su lietuviška intonacija, bet ne kopijuojant, kaip tada dar buvo mada (pav. padaryt *rock and roll* iš „Siuntė mane motinėlė"). Nutarėme daryt muziką tik intonaciniai lietuvišką. Mums, gyvenantiems Lietuvoje ir daugiau tos lietuviškos muzikos girdint šiuo atveju galbūt lengviau ir susigaudyt, o jums, atrodo, reikėtų daugiau to „atpažintino elemento".

Mums tačiau tų lietuviškų intonacijų filmo muzikoje pakako. Net ir Gruzijoje, kur filmas labai didelį pasisekimą turėjo (juodojoje rinkoje net po 10 rublių bilietus pardavinėjo), ir tai muzikos kritikai susigaudė, kad čia ne gruziniškas, ne rusiškas tas velniukas, o iš kažkur arčiau prie Skandinavijos.

Tačiau muzika jau šių dienų ritme. O tas ritmas neišvengiamas,—nieko nepadarysi. Jis eina, veržiasi, ir į miestą, ir į kaimą. Net melžėjos, užsidėjusios amerikoniškas sukneles, šoka ir pas mus tuos „rokenrolus".

APIE „VELNIO NUOTAKOS" STATYMĄ

Pirmiausia reikėjo įrašyt muziką. O kas dainuos? Mes neturim profesionalų, tokių, kurie miuzikluose jau būtų filmavęsi, arba operetiniuose aukštos klasės pastatymuose dainuotų. Pas mus tokių nėra. O pagal filmo sumanymą reikėjo, kad tie balsai ir nebūtų tokie gražūs, išlavinti. Užtai ir Kaukaitė nepraėjo šio konkurso. Ją buvom pasikvietę dainuoti Marcelę arba Jurgą, bet kai taip gražiai uždainavo, tai filme žiūrovai netikės, kad čia paprastas žmogus kaime dainuoja.

Prisiėjo tiesiok, grubiai kalbant, dainininkų ieškot gatvėje, restoranuose, estradoje dainuojančius. Vieną turėjom, kuris net gaidų nepažino... Vienas architektas, mano draugas, dainavo arkliavagio ir piršlio partiją. Uršulę dainavo smuikininkė, Adomaitį dainavo Kernagis—žinomas estrados dainininkas, Baltaragį—Mališauskas, naktiniam bare dainuojantis. Tai va, surinkom tokią kompaniją. Nors buvo sunku. Orkestras, simfoninis, Domarko diriguojamas, gyvenime nebuvo tokio stiliaus muzikos grojęs. Užtai pradžioj juokėsi muzikantai, žiūrėdami kaip Domarkas su batutu šoka. Ir patys muzikantai norėjo mest tą darbą, nes jiems ir neapsimoka, nes repetuot tokią neįprastą muziką reikėjo daug daugiau, negu kokią klasiką, o pinigai tie patys.

Rašant garsus jau pradėjau galvoti, kas kokias roles vaidins. Po to, pagal įrašytą muziką, bandėm aktorius. Adomaičio pradžioj gėdijaus prašyt tokiai rolei, kur jam reiks dainuot, o gal dar ir sušokt. O jis—dramatinis, psichologinis aktorius. Mainelytė (Jurga) buvo vienintelė, kuri labai gerai dainavo.

Kur filmuota? Rojus filmuotas šiaurės Osetijoje, Kaukaze. Malūnas su ežeru—prie Trakų (tarp Trakų ir Aukštadvario). Oi kiek vargo buvo su tuo malūnu! Vietą parinkom žiemą. O pasirodo ten buvo pelkė, ir pati sala šaltiniuota... Pastatėm malūną, o jis ėmė smukt po truputį.

Pas mus labai griežtos darbo apsaugos taisyklės. Suplanavom, kad ant malūno sparnų turi žmogus suktis. Todėl mums neleido daryti medinių sparnų, reikėjo daryt iš geležinių vamzdžių. Tai mes susiradom kažkur seną lietuvį, apie 80-ties metų, kuris yra statęs malūnus. Jis mums nurodė, kaip daryti ąžuolinius sparnų stryptus, ir savo parašu atsakė už visas pasėkmes... Padarė jis tuos sparnus, kad iki šiol vaikai tebelaužo tuos sparnus ir dar vis negali nulaužti.

Užtruko visą filmą pastatyti du metus. O kainavo tiek pat, kiek ir žiūrovų sutraukė—650,000 rublių. Pas mus tai vidutinis filmas, nei pigus, nei brangus.

„Velnio nuotakos" filmavimo metu

LITUANISTAS VINCAS MACIŪNAS:

AŠ DAR VIS GYVENU LIETUVOJE

V. Kazakevičius vilniškėje ***Pergalėje*** *rašė, kad lituanistinė medžiaga, sukaupta archyvuose (pvz. Pensilvanijos universitete) yra „neprieinama platesniems lituanistiniams tyrinėjimams". Ten pat sakoma, kad šia medžiaga užsienyje permažai naudojamasi. Prašome Jūsų komentarų. Ar negalvojate, kad laikui bėgant ir lituanistų būriui emigracijoje retėjant, ši medžiaga būtų naudingesnė Vilniuje negu čia?*

Kadangi *Akiračių* atsiųsti klausimai gana ilgai pas mane užsigulėjo, V. Kazakevičiaus straipsnio, kaip jau seniau rašyto, gerai nebeprisimenu. Tokių užsienio (bent čia, Amerikoje) archyvų, kur būtų sukaupta (atseit, daug surinkta) lituanistinės medžiagos, aš nežinau. Pensilvanijos universiteto bibliotekoje esąs dr. J. Šaulio archyvas yra lengvai prieinamas lituanistams, tik reikia atvažiuoti Filadelfijon. Betgi taip yra su kiekvienu kitu archyvu, nes rankraštinė medžiaga neskolinama išsinešti iš archyvo ar bibliotekos. Šaulio archyvu jau ir yra pasinaudoję lituanistai, tiek lietuviai, tiek ir kitataučiai. Wisconsino univ. profesorius istorikas A.E. Sennas, žinomojo kalbininko lituanisto sūnus, savo veikale *The Emergence of Modern Lithuania* (1959) pasisako, kad jo nebūtų galėjęs parašyti be Šaulio archyvo, kuris ir sudaręs jo studijos pagrindą (the foundation of this study). Aš pats iš to archyvo esu paskelbęs pluoštą Žemaitės, Tumo-Vaižganto, A. Smetonos, J. Savickio ir kt. laiškų. Tikiuos, kad ateityje tiek aš, tiek ir kiti lituanistai paskelbsime dar ir daugiau panašios rankraštinės medžiagos.

Žinoma, reikia sutikti, kad tokios medžiagos pas mus nedaug paskelbiama. Betgi nedaug teturime čia ir lituanistų, o jų daugumą galime pavadinti savaitgaliniais lituanistais, nes lituanistikai jie gali skirti daugiausia tik laisvalaikį po tarnybinio darbo. Be to, ir lėšų pristinga leidiniams, nes visa kultūrinė išeivijos veikla iš esmės remiasi savanoriškomis mūsų nepergausios ir neperturtingos (imant vidurkį) visuomenės finansinėmis aukomis. Kitos sąlygos Lietuvoje. Ten juk yra daug lituanistų, kurie gali pilną laiką dirbti lituanistinį darbą, gaudami už tai valstybines algas. 1973 m. informaciniame leidinėlyje apie akademijos Lietuvių kalbos ir literatūros institutą, kuriam vadovauja K. Korsakas, suskaičiau apie 70 to instituto mokslinių darbuotojų. Tai juk geroka lituanistų minia! Be to, valdžia skiria lėšų (kitas klausimas, kurio čia nesiimu spręsti, ar pakankamai) lituanistikos tyrinėjimams paremti ir knygoms bei mokslo žurnalams leisti. Ir dar, pačiame Vilniuje, taigi lengvai pasiekiamų, yra turtingų rankraštynų, su kuriais lyginant, Šaulio archyvas tėra neperdidelis, kad ir šiaipjau vertingas, vieno žmogaus rinkinys.

Turint tokias palankias sąlygas, galima būtų, bent man taip atrodo, ir daugiau rankraštinės lituanistinės medžiagos paskelbti. Juk tuose archyvuose yra ne tik kokių antraeilių rašytojų, bet ir pačių mūsų klasikų (Vaižganto, Maironio, Krėvės—tik tris čia suminint) laiškų ir kitokių rankraščių. Štai Krėvė, 1944 m. išvykdamas į Vakarus, paliko savo apysakos *Miglose* rankraštį. (Beje, pirmoji apysakos dalis buvo išspausdinta 1944 m. vokiečių okupacijos laikais). Rankraštis išliko ir buvo rengiamas spaudai. Dvikalbiame kataloge *Lietuvių knygos iš TSSR*, kurį leidžia „Meždunarodnaja kniga" Maskvoje, buvo nurodyta, kad 1969 m. II-me ketvirtyje bus išleista „lietuvių literatūros klasiko V. Krėvės (...) apysaka Miglose". Deja, knyga nepasirodė ir naujuose išleisimų knygų kataloguose nebeminima.

Vilniaus universitete yra nemaža parašoma lituanistinių disertacijų—mokslo kandidato, kartais ir daktaro laipsniui. Pagal aukštojo mokslo vadovybės reikalavimus, yra rotaprintu atspausdinami rusiški tų disertacijų autoreferatai-santraukos. Betgi ištisiniai lietuviški tekstai tėra išspausdinami tik nedaugelio, nors jų tarpe nestinga tikrai vertingų lituanistinių tyrinėjimų. Štai istorikas P. Lossowskis straipsnyje apie lietuvių ir lenkų santykius 1921-1939 (kolektyvinėje knygoje *Przyjaznie i antagonizmy: Stosunki Polski z panstwami sąsiednimi w latach 1918-1939*, 1977) cituoja R. Žepkaitės kandidatinės disertacijos *Lietuvių tautos kova dėl Vilniaus 1918-1928 metais* (1965) rankraštį. Tema labai įdomi, ir būtų gera, kad tas darbas, kaip ir bent kai kurios kitos disertacijos, būtų išspausdintos. Be kurių nors galimų kitų priežasčių, čia neabejotinai atsiliepia ir lėšų ribotumas, kuris nuo pat senovės buvo nemaža kliūtis mūsų raštijai. Jau 1600 m. skundėsi Tilžės klebonas Zacharijas Blotnas, „jog ir lietuviškame liežuvyje nūn taipjeg daug surašyta turime, tiktai tiek bereik, jog drukavodint nepagalim".

Į klausimą, ar turimoji archyvinė lituanistinė medžiaga nebūtų naudingesnė Lietuvoje, kaip čia, atsakymas, kiek tai liečia Šaulio archyvą, labai paprastas: tas archyvas buvo Pensilvanijos universiteto bibliotekos nupirktas iš dr. Šaulio našlės ir yra bibliotekos nuosavybė, kurią ji saugo retųjų knygų ir rankraščių skyriuje, leisdama norintiems juo naudotis mokslo darbui.

Dėl privačioje nuosavybėje esančios, kad ir negausios, rankraštinės archyvinės medžiagos, manau, geriausia būtų, jei išeivijos ir Lietuvos lituanistai tarpusavyje susižinotų. Galėtų vieni kitiems patalkinti. Štai ir aš pats trims pagrindinėms Vilniaus bibliotekoms esu pasiuntęs Pilypo Ruigio seno lotyniško rankraščio apie lietuvių kalbą nuotraukas. Būtų gera, kad tas rankraštis būtų išspausdintas *Lituanistinės bibliotekos* serijoje. Esu pasiuntęs ir savo straipsnio apie Ruigio rankraštį nuotrauką, taip pat ir kitus savo straipsnius. Būčiau patenkintas, jei jie neužsigulėtų kur bibliotekų uždarose spintose, o būtų lituanistams prieinami.

Kaip vertinate kultūros istorikų darbus Lietuvoje? Kuriose srityse padaryta didžiausia pažanga ir kas labiausiai apleista?

Nesu visų lituanistikos sričių žinovas ir nesiimu autoritetingai apie jas visas spręsti. Be to, juk ne su visais veikalais, kurių daug išleista ir leidžiama, galėjau susipažinti. Man regis, kad silpniau, kaip kitose lituanistikos srityse, reiškiamasi Lietuvos istorijoje, o iš jos mes kaip tik buvome įpratę daugiausia laukti. Jau nuo pat *Aušros* laikų mūsų dėmesys krypo į istoriją, nes ji labiausiai ryškino Lietuvos valstybingumo ilgaamžes tradicijas, skatinusias nepriklausomam gyvenimui besikeliančią tautą. Tiesa, nestigo Lietuvos praeitį tyrinėjusių vokiečių, rusų ir ypač lenkų istorikų. Betgi tautinio atgimimo metu lietuvių ir kaimyninių tautų interesams ne kartą susikryžiuojant, ne visada norėta pasitikėti svetimtaučių istorikų objektyvumu. Be to, svetimtaučiai istorikai Lietuvos praeitį dažnai tyrinėjo tik kaip savosios istorijos dalį ar lietė tik tuos aspektus, kurie daugiau mažiau siejosi su jų kraštų istorija. Tad mūsuose tolydžio stiprėjo reikalavimas: savąją istoriją turime mes patys ir tyrinėti. Turbūt neapsiriksiu pasakęs, kad nepriklausomaisiais laikais istorikų (tiek kvalifikuotų, tiek ir mėgėjų) buvo daugiau negu kitų lituanistų. Žinoma, ir dabar Lietuvoje yra vertingų istorijos veikalų, bet apie juos tegul pasisako mūsų istorikai.

Nemaža vertingų veikalų yra išleidę archeologai, tautosakininkai ir etnografai, bet labiausiai iškilus dabar Lietuvoje, man rodos, yra kalbotyra. Tiesa, karo metu pasitraukus į Vakarus daugeliui kalbininkų (jų tarpe trims didiesiems—P. Skardžiui, A. Saliui ir P. Jonikui), kalbotyrai buvo užėję liesieji metai, kaip kadaise Egipte bibliniais laikais. Netrukus betgi subrendo nauja gabių kalbininkų karta, ir kalbotyra ėmė sparčiai kilti. Kiek pašlubavęs iš pradžių, eina didysis lietuvių kalbos žodynas (jau 10 tomų). Išleista daug dvikalbių ir dalykinių žodynų. Labai naudingas ir tiesiog parankine rašančiojo knyga yra tapęs *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* antrasis leidimas (1972. Įspūdingai atrodo pernai pradėtasis leisti lietuvių kalbos atlasas. Minėtina stambi trijų tomų gramatika (kolektyvinis akademijos leidinys). Nuolat išeina vertingi paskirų kalbininkų veikalai: J. Kazlausko istorinė gramatika, Z. Zinkevičiaus dialektoloja ir antroponimika, A. Vanago hidronimai, J. Mažiulio apie baltų ir kitų indoeuropiečių kalbų santykius, J. Palionio apie XVI-XVII amž. kalbą, J. Balkevičiaus sintaksė, E. Jakaitienės morfologija, A. Paulauskienės veiksmažodis, V. Grinaveckio žemaičių tarmių istorija, J. Pikčilingio stilistika ir kt.

Prie tų veikalų prisišlieja rimtų periodinių leidinių: *Lietuvių kalbotyros klausimų, Kalbotyros* ir *Baltisticos* tomai. Praktinės kalbotyros reikalams skiriami du simpatingi žurnaliukai: *Kalbos kultūra* ir *Mūsų kalba*. Rūpinamasi, kad tiek rašomoji, tiek ir šnekamoji lietuvių kalba būtų kuo taisyklingesnė, turtingesnė, sklandesnė ir apskritai dailesnė. J. Pikčilingis pagalbon pasitelkia patį Leniną. Savo straipsnį „V. Lenino šaukimas branginti kalbą" (kolektyvinėje knygoje *Žmonės ir kalba*, 1977, p. 12), atrodo, tam ir parašė, kad jį baigtų šitaip: „Visi V. Lenino nurodymai, pastabos bei patarimai tinka ir lietuvių kalbai, jos dabarčiai. Iš jų turime mokytis branginti kalbos taisyklingumą, savitumą, grožį, turtingumą, ją ugdyti ir puoselėti". Negi prieštarausi tokiam stipriam argumentui. Rašė kadaise šv. Augustinas: *Roma locuta est, causa finita est* (atseit, Roma prabilo, ir ginčas nutilo; arba: Roma tarė ir burnas uždarė).

Piktai subara kalbos darkytojus dramaturgas K. Saja: „Dažnas agronomas, inžinierius, gydytojas ir net mokytojas brenda per tokius žodžių šiukšlynus, kad net gėda klausytis. (... Kalba—mūsų kultūros motina, mūsų vidinį turinį atspindinti kasdieninė muzika, todėl kalbos tarša tokia pat grėsminga, kaip užterštas oras, žemė ir vanduo" (*Kalbos kultūra*, nr. 31, 1976, p. 7-8).

Abiejuose žurnaliukuose dedami straipsniai apie įvairias kalbos negeroves ir jų taisymą, o 1976 m. išleista nemaža (beveik 400 p.) knyga *Kalbos praktikos patarimai.*

Itin pabrėžiamas mokyklos vaidmuo. Rašo žinomasis kalbininkas K. Ulvydas: „...iškyla nepaprastai svarbus uždavinys vidurinę mokyklą maksimaliai panaudoti gimtosios kalbos kultūros ugdymui. Ji turi ne tik išugdyti būtiniausius literatūrinės kalbos įgūdžius ir supažindinti jaunuolį su reikalingiausiais kalbos mokslo pagrindais, bet ir įskiepyti jam meilę gimtajai kalbai" (*Kalbos kultūra,* nr. 32, 1977, p. 6).

Kitame savo straipsnyje, norėdamas parodyti, kaip labai yra pasikeitusios rašomosios kalbos normos, Ulvydas pacituoja gabaliuką iš 1883 m. J. Jablonskio straipsnio *Aušroje* (beje, palikdamas ir seną rašybą, kuri čia sudabartinama): „Jauni lietuviai, grįždami iš mokslaviečių vidutinių ir aukštųjų, sugrįžta su tikra savo giminės ir kalbos meile, norint visą mokslą svetimoje kalboje ir svetimoje dvasioje yra gavę. Pagirtinas yra jų išsilaikymas ir neužšaldymas ir menkiausios dalies meilės tėvynės. Kitąkart vos į svetimą mokslavietę

įstoję, jau ir ant amžių savo giminės ir kalbos ir tėvynės išsižadėdavo ir nebenorėdavo nei kalbėti prigimtoje kalboje su savo gimine arba pačiais tėveliais, nemokančiais kitos kalbos!" (*Kalbos kultūra*, nr. 33, 1977, p. 5). Aišku, Ulvydo reikalui būtų tikus ir bet kuri kita ano meto raštų citata, bet jis pasirinko vietą, kur aukštinama gimtoji kalba ir raginama jos neišsižadėti. Juk ir dabar ne vienas išvyksta iš Lietuvos į svetimus universitetus ir į svetimą aplinką. Seniukės *Aušros* keltosios mintys tebėra aktualios.

Ta pati lietuviška patriotinė dvasia dvelkia ir prof. Z. Zinkevičiaus knygelės *Kalbotyros pradmenys* (1969) baigiamuosiuose žodžiuose: „Mes, lietuviai, žinoma, turime tik džiaugtis, kad įvairiuose kraštuose esama tiek daug mūsų draugų bei lituanistinio darbo talkininkų. Jų pavyzdys turėtų mus skatinti dar labiau vertinti, puoselėti ir tyrinėti savo nuostabiąją gimtąją kalbą". Jauti ataidintį aušrininkų džiūgavimą, kad „šiandien kuone visuose Auropos (Europos) universitetuose yra išguldoma ir mokinama lietuvių kalba" (*Aušra*, 1884, nr. 1/3, p. 72); o gal net ir aušrininkų nugastavimą dėl paties gimtosios kalbos likimo. Ir nenuostabu. Priklausant įvairiatautei valstybei, kurioje dominuoja ir net yra proteguojama svetima kalba, visada gresia gimtajai kalbai tam tikras pavojus, ir ji savaime atsiranda gynimosi pozicijose. Eilinis žmogus šiaip ar taip yra vienkalbis, ir kuo daugiau jam tenka vartoti svetimą kalbą, tuo daugiau stelbiama savoji. Tai ypač juntama emigracijoje. Bet ir ne tik emigracijoje.

Pereinu prie literatūros mokslo. Su pasitenkinimu žiūriu į savo knygų lentynas, kur taikiai susiglaudę ir nesibardami stovi įvairių laikotarpių, skirtingų krypčių ir priešingų pasaulėžiūrų rašytojai: J. Lebedžio Daukša ir Stanevičius, L. Gineičio Donelaitis, A. Jovaišo Rėza, V. Vanago Strazdas, V. Merkio Daukantas, R. Mikšytės Baranauskas, K. Umbraso Žemaitė, V. Zaborskaitės Maironis, M. Lukšienės Biliūnas, J. Jasaičio Petkevičaitė-Bitė, V. Daujotytės Baltrušaitis, A. Samulionio Sruoga, J. Lankučio Mykolaitis-Putinas, K. Doveikos Gira, R. Dambrauskaitės Simonaitytė, V. Kubiliaus Tilvytis, D. Saukos Neris, V. Galinio Cvirka ir dar kiti. Greta išsirikiuoja įdomios monografijos įvairiais literatūros klausimais: J. Lankučio apie lietuvių dramaturgiją, V. Galinio apie naująsias literatūros kryptis, L. Gineičio apie klasicizmo problemas lietuvių literatūroje, V. Zaborskaitės apie realizmo klausimus, K. Nastopkos apie lietuvių ir latvių literatūrinius ryšius, A. Zalatoriaus apie lietuvių apsakymo raidą, J. Žėkaitės apie lietuvių romaną ligi 1940 m., J. Girdzijausko apie eilėdarą. Visko ir neišskaičiuosi. Pagaliau čia ir nesudarinėju pilno bibliografinio sąrašo. Taip pat nesiimu kiekvienos iš tų monografijų atskirai vertinti. Tam reiktų daugiau laiko ir vietos. Norėjau tik parodyti gana platų lietuvių literatūros tyrinėtojų užsimojimą.

Labai vertingas yra periodinis leidinys *Literatūra ir kalba* (yra išėję 14 tomų), kur šalia straipsnių yra ir archyvinės medžiagos. Ilgainiui leidinio tomus pradėta skirti vienam ar kitam rašytojui ar kuriai nors literatūros problemai, pvz., VII tomas—Donelaičiui, X—lietuvių literatūriniams ryšiams ir sąveikoms, XI—lietuvių tautosakos stiliui ir žanrams, XII—Žemaitei, XIII—lietuvių poetikos tyrinėjimams, XIV—literatūros kryptims.

Itin minėtinas yra serijinis leidinys *Lituanistinė biblioteka,* labai gražiai spausdinamas, dailiai įrištas, papuoštas gausiomis iliustracijomis ir senų spaudinių bei rankraščių faksimilėmis, aprūpintas įvadiniais straipsniais ir išsamiais paaiškinimais. Ligi šiol jau išėjo 21 tomas (dėl numeracijos klaidos paskutinis tomas pažymėtas 20-tuoju). Leidinyje skelbiamas mūsų literatūrinis palikimas nuo pat XVI amžiaus. Vienas tomas (XV) skirtas mūsų pirmajai knygai, Mažvydo katekizmui. Skaitytojai turi būti labai dėkingi už plačiojo XVI a. Lietuvos metraščio, vad. Bychovco kronikos, lietuviško vertimo išspausdinimą. Čia jie ras žinomuosius istorinius pasakojimus apie Palemoną, apie Gedimino sapną ir Vilniaus įkūrimą, apie Kęstučio susitikimą su Birute Palangoje, apie Algirdo žygį prieš Maskvą ir savo ieties atrėmimą į Maskvos pilies mūrus pergalės ženklan, apie Vytauto išgelbėjimą iš Krėvės (Kriavo) kalėjimo, apie šaunias Vytauto vaišes Slucke ir jo ketinimą karūnuotis Lietuvos karalium ir t.t. Pasiskaitys ir, anot himno, pasisems iš praeities stiprybės. O tokių veikalų kaip tik stinga.

Iš XIX amžiaus priešaušrinio laikotarpio po vieną tomą skirta S. Stanevičiui, V. Ažukalniui, L. Jucevičiui (jo rankraščiui, čia išverstam lietuviškai, apie mokytuosius žemaičius, kur sukaupta netoli nuo 200 biografinių apybraižų) ir J. Goštauto knygelei *Ponas Teisėjaitis, arba pasakojimas apie Lietuvą ir Žemaitiją* (1839). Tik ne visai tiksliai pratarmėje teigiama, kad tą retą Goštauto knygelę „iš užmaršties iškėlė 1957 metais" K. Jablonskis: aš jau buvau citavęs ją savo disertacijoje. Žymiesiems to laikotarpio autoriams—Daukantui, Valančiui ir Baranauskui, skirta po du tomus. Itin svarbus yra antrasis daukantinis stambus (900 psl.) tomas, kurį beveik visą užima iš rankraščio atspausdintas *Pasakojimas apie veikalus lietuvių senovėje* (anksčiau tik dalis to veikalo buvo išspausdinta 1893 m., gerokai suaukštaitinus Daukanto kalbą). Labai gerai buvo padaryta, kad buvo ištisai išspausdinta ir Valančiaus *Žemaičių vyskupystė*, kurios originalinis 1848 m. leidimas dabar pernelyg retas, o amerikinis 1897 m. leidimas nekoks.

Pirmame valančiniame tome randame 4 žinomąsias jo beletristines knygeles, trumpas ištraukas iš dienoraščių, keliolika laiškų ir dvylika šventųjų gyvenimų. Manau, kad jų reikėjo išspausdinti žymiai daugiau, gal net ir visus, kiek jų Valančius buvo paskelbęs savo dviejose knygelėse: *Žyvatai šventųjų* ir *Gyvenimai šventųjų Dievo*. Čia gal net geriau kaip kituose Valančiaus raštuose matyti jo pastangos rašyti vaizdinga liaudiška kalba, prikamšyta plačiai vartotų patarlių, šiurkštokai ryškių palyginimų, tipingai žemaitiškų posakių, grubokai linksmo kaimiško humoro, įžvalgaus taikymosi prie anų laikų nemokyto baudžiauninko supratimo ir skonio. Taigi Valančius sąmoningai stilizavo liaudies kalbą savo raštuose. Čia ir pasireiškė jo neabejotinas literatūrinis talentas, kuriuo jis išsiskyrė iš gausių kitų religinės raštijos gamintojų ir buvo aukštai įvertintas mūsų vėlesniųjų literatų. S. Čiurlionienė gėrėjosi Valančiaus šventųjų gyvenimais: „...tai rašytojo darbas, kurs pastatė nemirštantį vainiką žemaičių tarmei, būdui ir sąmonei" (*Lietuvoje*, 1910, p. 36), o dar po 30 metų rašė A. Venclova: „Kiekvienas literatūros mėgėjas seniai laukia išleidžiamų puikiųjų Valančiaus 'Gyvenimų šventųjų Dievo', kur tiek daug gražiosios mūsų kalbos, liaudiškų vaizdų ir liaudies sąmojo" (*Dienovidis,* 1940, nr. 3, p. 171). Žinoma, dėkui ir už įdėtus dvylika gyvenimų. Derėjo duoti ištraukų ir iš kitų tikybinių Valančiaus raštų, kur taip pat netrūksta stilistiškai puikių vietų. Būtų pilnesnis didžiojo žemaičių rašytojo paveikslas.

Baranausko dvitomyje pateikta ne tik jo lietuviškoji poezija ir giesmės, bet taip pat iš rankraščio buvo paskelbti jo jaunystės lenkiškieji eilėraščiai (žinoma, drauge su lietuvišku vertimu), jo 1853-1855 m. dienoraščio lietuviškas vertimas ir daugiau kaip 90 jo laiškų. Įdėtos dienoraščio ir daugelio laiškų faksimilės. Taigi skaitytojui tiesiog pateiktas Baranausko archyvas. Kadaise, prieš 40 metų, skaitydamas universitete epizodinį kursą apie Baranauską, aš pats tais rankraščiais naudojausi. Tad tie baranauskiniai tomai sukelia man mielų prisiminimų.

Vienas betgi dalykas nemaloniai nuteikia: neįdėtas Baranausko 14 eilėraščių ciklas *Kelionė Petaburkan* (žinomas taip pat kaip *Gromata iš Petropilės*), pratarmėje visiškai neįtikimai aiškinant, kad jame „vyrauja mūsų skaitytojams svetima ideologija". Bet juk nebuvo praleistas *Pasikalbėjimas giesmininko su Lietuva*, nors, anot akademinės lietuvių literatūros istorijos (I, 1957, p. 566), ten peršama „perdėm reakcinė programa, neatitikusi nei objektyviosios visuomenės santykių raidos, nei lietuvių liaudies interesų". To ciklo eilėraštyje „Nu Lietuva, nu Dauguva", anot tos pačios akademinės istorijos, „Baranauskas išreiškė nusistatymą prieš Lietuvoje varomą carizmo politiką" (p. 564). Ne be reikalo caro žandarai, radę tą eilėraštį pas P. Vaičaitį, pavadino jį kratos protokole prieš valdžią nukreiptu kūriniu (protivopravitelstvennoje sočinenije). Tumas-Vaižgantas tą dainą netgi buvo siūlęs tautos himnu. Vėlgi, kitas to paties ciklo eilėraštis, „Sudieu, Lietuva" greitai virto viena iš pačių populiariųjų liaudies dainų. *Kelionės Petaburkan* neįdėjimas—tai lyg keliolikos šiurkščiai išplėštų lapų palikta spraga toje dailioje knygoje.

Aušrai ir vėlesniuosiems laikams ligšiolinėje *Lituanistinėje bibliotekoje* atstovauja J. Andziulaitis-Kalnėnas, Keturakis, J. Basanavičius, J. Šliūpas ir V. Pietaris. Žinoma, raštų atrankos klausimas visada gali būti diskutuojamas. Ypač, kai susiduriama su tokiu kontroversiniu autorium, koks buvo Šliūpas. Tačiau pastaruoju atveju atranka, bent mano manymu, padaryta gana tikslingai; būtent, parinkti Šliūpo rašiniai lietuvių literatūros istorijos klausimais (pvz., beveik ištisai perspausdinti jo *Lietuviškieji raštai ir raštininkai*), recenzijos, atsiminimai, geras pluoštas laiškų (jų tarpe 20 laiškų Basanavičiui). Tas Šliūpo rinktinių raštų tomas yra įdomus ir svarbus ypač tautinio atgimimo istorijai.

Su Pietario raštų atranka, deja, negalime sutikti, nes praleistas svarbiausias jo veikalas, *Algimantas*; net jo ištraukų neįdėta. Teisindamasis, redaktorius pacituoja, vargu, ar ką įtikinantį A. Venclovos pasisakymą viename senesniame straipsnyje, kad *Algimantas* esąs vienas iš silpniausių Pietario kūrinių. Verčiau būtų pateikęs akademinės lietuvių literatūros kad ir šias ištraukas: „Svarbiausią vietą Pietario kūryboje užima istorinis romanas 'Algimantas'. (...Pietaris siekė) savo romanu duoti atkirtį kitų tautų romanistams, tendencingai vaizdavusiems tolimąją Lietuvos praeitį ir lietuvių tautą. Daugelis kitataučių romanistų senovės lietuvius vaizdavo kaip nekultūringus, pusiau laukinius žmones. Pietaris šiame romane lietuvius parodė kaip aukštos kultūros, taurią ir narsią tautą. (...) apskritai tai įdomus, dinamiškas ir patrauklus istorinis romanas. (...*Algimantas*) kalbiniu atžvilgiu buvo vienas iš geriausių XIX a. pabaigos lietuvių literatūros kūrinių, nemažai prisidėjęs prie lietuvių literatūrinės kalbos tolesnio ugdymo" (II, 1958, p. 192-195). Panašiai rašo ir po 20 metų Akademijos rusiškai išleistoji lietuvių literatūros istorija: „Svarbiausias Pietario kūrinys—dviejų dalių istorinis romanas 'Algimantas' (...) Algimanto pabėgimas iš nelaisvės, jo heroiška kova už gimtosios kunigaikštijos išlaisvinimą sudaro gana intriguojantį ir dinaminį romano siužetą. Veikalas (...) pilnas optimizmo, karštos meilės tėvynei, kuri, tiesa, kartais pereina į tendencingą praeities ir tautinių tradicijų idealizaciją. (...) Patraukli intriga, pasakojimo gyvumas ir kalbos raiškumas savo laiku užtikrino tam romanui didelį populiarumą. Tai (...) vienas iš ryškiausių romantinės krypties kūrinių ankstybojoje stambioje lietuvių prozoje" (*Istorija litovskoi literatury*, 1977, p. 125).

(tęsinys sekančiame psl.)

...GYVENU LIETUVOJE

(atkelta iš 9-to psl.)

Ir darosi nei šis, nei tas: nėra *Algimanto*, o įdėta drama *Kova ties Žalgiriais*, nors anot akademinės lit. istorijos (lietuviškos), „meniniu atžvilgiu šis Pietario kūrinys yra labai mažos vertės" (p. 195).

Tomo redaktoriaus pagrindinis patrankos šūvis prieš *Algimantą*: jo atsisakyta „kaip kūrinio, tendencingai vaizduojančio XIII a. Lietuvos istoriją ir priešingo tautų draugystės ir internacionalizmo idėjoms". Betgi tai nebuvo kliūtis įsidėti daug silpnesnę *Kovą ties Žalgiriais*, kur, anot akademinės lit. istorijos, „aiškiai pasireiškia nacionalistinės tendencijos, ypač vaizduojant lenkus" (p. 195).

Reikia dar priminti, kad ir kitų tautų istoriniuose romanuose (ypač romantinės krypties) buvo linkstama daugiau mažiau paidealizuoti savąją tautą jos istorinių priešų sąskaiton. Darė tai patys to žanro klasikai W. Scottas, H. Sienkevičius ir kt. Taip pat ir N. Gogolio apysakai *Tarasas Bulba*, idealizavusiai Dniepro kazokus ir neslėpusiai nepalankumo jų priešams lenkams, juk niekas neprikiša nusikaltimo „tautų draugystės ir internacionalizmo idėjoms". *Algimanto* praleidimas lieka nemaloni ir nepateisinama spraga šiaipjau gražiai sudarytame tome.

Nežiūrint kai kurių aukščiau iškeltųjų trūkumų (jų rastume ir daugiau), *Lituanistinę biblioteką* reikia teigiamai vertinti. Ji labai praplečia skaitytojo žvilgsnį į mūsų literatūrą. Jis jau nėra ribojamas dabartiniais (arba šiuolaikiniais, kaip dabar sakoma Lietuvoje) rašytojais ar vienu kitu klasiku (kurių pilnų raštų rinkinių, deja, vis dar neišleidžiama), ir jam atsiskleidžia kelių šimtmečių mūsų literatūrinis palikimas. Tuo būdu ne tik didėja nusivokimas apie ilgametes lietuvių kultūrines ir tautines tradicijas, bet ir stiprėja noras jas branginti ir išlaikyti. Tai ir yra didžioji *Lituanistinės bibliotekos* reikšmė.

Jūsų studija „Lituanistinis sąjūdis XIX amžiaus pradžioje" yra Lietuvos lituanistų, rašančių apie XIX amžių, turbūt dažniausiai cituojama knyga. Jeigu turėtumėt sąlygas pilnai atsiduoti lituanistinėms studijoms, kurį lietuvių kultūros laikotarpį, ar kurį rašytoją labiausiai norėtumėte studijuoti?

Ne visai tikslu būtų sakyti, kad mano disertacija būtų taip daug cituojama apie XIX a. rašančiųjų, nes ji liečia tik vieną XIX a. laikotarpį ir tik tam tikrą XIX a. kultūrinių ir tautinių problemų dalį. Žinoma, man labai malonu, kad mano knyga yra naudinga apie XIX a. pradžią rašantiesiems ir cituojama ne tik lietuvių autorių. Pvz., ja pasinaudojo lenkų istorikas J. Ochmanskis savo veikale apie lietuvių tautinį sąjūdį (*Litewski ruch narodowo-kulturalny w XIX wieku,* 1965). Man itin malonus vienos buvusios studentės, dabar gražiai besireiškiančios Lietuvoje literatūros istorijos studijomis, mano disertacijos vertinimas: „Tiek metų prabėgo, o ji nesensta, parankinė mūsų knyga" (iš 1977 m. laiško).

Kaip savotiška mano disertacijos naudojimo kuriozą nurodysiu žinomojo lituanisto J. Lebedžio monografiją apie S. Stanevičių (1955). Ten mano disertacija cituota, kaip savo recenzijoje suskaičiavo M. Biržiška (*Santarvė*, 1957, nr. 4, p. 173), daugiau kaip 20 kartų, tačiau ne tik neminima mano pavardė, bet ir pati mano disertacijos antraštė: ji suanoniminta, nurodant Humanitarinių mokslų fakulteto žurnalą (*Darbai ir dienos*, VIII, 1939), kur ji buvo išspausdinta. Tiesa, tuo man nebuvo padaryta kokia speciali išimtis, nes taip pat nebuvo minimos M. ir V. Biržiškų pavardės, nors jų veikalai buvo cituojami. Tokie buvo tada laikai. Bet tai buvo jau seniai, daugiau kaip prieš 20 metų.

Prisimenu, kai 1934 m. vykau Lenkijon rinkti (ypač Krokuvos bibliotekose ir archyvuose) medžiagos savo pasirinktajai disertacijai, mano profesorius M. Biržiška suabejojo, ar aš pakankamai tos medžiagos surasiąs. Gal dar daugiau abejojau aš pats, neturėjęs patyrimo su archyvais. Vis dėlto, po įtempto beveik ištisų metų darbo pavyko prisirankioti pakankamai medžiagos, kurioje buvo ir dar niekieno neaptiktų rankraščių. Disertacijos rašymą sulėtino 1935 m. Humanitarinių m. fakultete pradėti skaityti kai kurie lietuvių literatūros istorijos kursai. Betgi dar prieš pat prasidedant karui, pavyko disertaciją baigti ir apginti 1939 m. Joje mėginau panagrinėti, kaip kilo XIX a. pradžioje domėjimasis Lietuvos istorija, tautosaka ir ypač lietuvių kalba. Anot R. Johannet, nesą žinoma jokio tautinio atbudimo, kuris nebūtų prasidėjęs kalbos renesansu; o man kaip tik ir rūpėjo parodyti, kad jau tada, dar gerokai prieš *Aušrą*, pasirodė tautinio atgimimo daigai.

Ano meto lietuvių grožinės literatūros, nors ir buvau pasirankiojęs medžiagos, savo disertacijoje nenagrinėjau, tai atidėjęs vėlesniam laikui. Deja, pasunkėjusios karo meto sąlygos ir papildomos pareigos universitete man tai sukliudė. Be to, tuo metu dar buvau įnikęs ieškoti archyvinės medžiagos apie A. Strazdą. Žinoma, mielai norėčiau, jei būtų sąlygos palankios, užbaigti aną seniau atidėtą darbą (apžvelgti XIX a. lietuvių poeziją, išnagrinėti jos literatūrinę kryptį, žanrus, ryšius su lenkų ir eventualiai su kitomis literatūromis). Deja, šaukštai jau seniai po pietų.

(Pabaiga sekančiame numeryje)

atodairos

ATSISPJAUDYT, AR NEATSISPJAUDYT: TATAI YRA KLAUSIMAS

Ne visi vienodai pasijunta girdėdami ar skaitydami kitų nuomones apie save. Vieni pagirti džiūgauja, didžiuojasi, o papeikti—širsta ir net į peikėjų čiupras kartais gana aršiai įkimba. Kiti dedasi abejingi dėl tokių ar kitokių nuomonių apie juos, lyg jiems tai būtų visiškai nei šilta, nei šalta. Šis antrasis kraštutinumas gal ir ne per dažniausiai pasitaiko. Nes paprastai žmogus, kol dar ne visiškai apkiautęs, vis šiek tiek jaukiau pasijunta giriamas, negu peikiamas. Gal tik nuo perdaug nusaldinto ar nuo pernelyg išpūstu nuopelnu remiamo gyrimo kitas gali pasijusti kiek suglumintas ar net susisarmatijęs.

Ir man maždaug panašiai atsitiko, kai P. Lelio laiške iš Toronto (*Akiračiai,* 1978/4, psl. 3) radau save keliamą ant pjedestalo ir rodomą kitiems, kaip sektiną nuosaikumo ir kantrybės pavyzdį (!). **Nnnejauuugi** čia apie mane!..

Bet nuo neapdairaus šuolio puikybėn apsaugojo iš to pagyrimo kyšojęs ne visiškai nuoširdus (ar gal net visiškai nenuoširdus?) bruožas.

Visų pirma, neatsilojimas (neamtelėjimas, anot P. Lelio) į kieno nors aplojimą nebūtinai yra ar gal net iš viso nėra ypatingo nuosaikumo ar ypatingos kantrybės apraiška. Gali gi pasitaikyt visokiausių aplinkybių, kuriose žmogus kur nors parašyto ar pasakyto jį įgeliančio ar kitaip nemalonaus pareiškimo paprasčiausiai nepastebi, neišgirsta, nesužino. Tai nepajunta ir nemalonumo, neigi akstino atsilot ar atsispjaudyt. Dažnai neatsispjaudoma ne dėl kokios heroiškos kantrybės ar kilnaus santūrumo, o iš visiškai šalto egoistiško apskaičiavimo: skystas spjūvis be dėmesio paliktas pats nudžiūsta daug greičiau, negu reagavimo pagarsintas. O nemažai spjaudymųsi lieka neatsispjaudytų dar ir todėl, kad užkliudytasis gal esti tuo metu taip užsiėmęs kuo nors svarbesniu, kad tiesiog neištenka laiko atsispjaudinėt; arba paprasčiausiai patingsta ir neprisirengia... Visais tokiais atvejais santūrumas ar kantrybė beveik jokio vaidmens nevaidina.

Vien dėl to P. Lelio man išduotasis pagyrimo lapas neatrodė įtikinančiai motyvuotas. Bet tai būtų dar nieko. Labiau krito į akį tai, kad visas tas gyrimas ir pavyzdžiu rodymas kyšojo tik kaip dingstis **įgnybti kito liežuvį**. Būtų atrodę daug nuoširdžiau, jei tas pagyrimas būtų buvęs patėkštas **savą liežuvį atitinkamai įgnybiant.** Už ką,—paaiškinimas turėtų būti išlikęs tame pačiame P. Lelio iškarpų rinkinyje, kuriame jisai beesąs išsaugojęs ir jo pacituotą iškarpą iš 1959 metų *Vienybės*. Tai turėtų būti tik kokį trejetą metų senesnė iškarpa iš *T. Žiburių*.

Anuo metu, kai tautininkų ir laisvės kovotojų atstovai Vlike įtikinėjo savo centrus Amerikoje, kad reikia iš Vliko trauktis (ar gal, kai buvo jau ką tik pasitraukę?) pasitaikė man porą dienų viešėti Toronte. Tenykščių tautininkų būrelis ta proga įkinkė mane—savo anuometinio pirmininko K. Kalendros bute—papasakoti jiems, ką aš, jų manymu, turėjau žinoti apie tai, **kas ir kodėl** dėjosi tame tada dar Vokietijoje tebeprisilaikiusiame Vlike. Pokalbis buvo grynai apžvalginis ir jame nebuvo kėsintasi daryti kokių nors nutarimų ar žygių. Tarp susirinkusių buvo ir P. Lelis, bet nieko nesiklausinėjo ir nepareiškė jokių pastabų. Tik po to *Tėviškės Žiburiuose* išdrožė trankų pasipiktinimo pareiškimą dėl mano tariamai propaguojamo lietuvių visuomenės skaldymo Toronte ir kitur. (Iškarpos neturiu, pažodžiui pacituoti negaliu, bet kiek menu, tai buvo kaž kas panašu į dabartinius M. Gudelio ir Co. išpuolius prieš S. Barzduką.) Labiausiai dėl to susijaudino pokalbio organizatorius Kalendra. Telefonu klausė mane, kas daryt. O ką gi tokiu atveju galėtum daryt? Atsispjaudyt? Klausiau, kaip torontiškių tautininkų tarpe atsirado toks narsus krikščionių demokratų pozicijų gynėjas. Ne, sako, jis tarp mūsų tik pirmąkart pasirodė,—įsisiūlė ateit, kaip tavo senas pažįstamas... Tiesa, kadaise (1921-ais) keturis mėnesius buvau gyvenęs pas jo seserį Panevėžy „ant kambario", tai ten kokį kartą ar kitą matėmės. Pažintis buvo jau tikrai senoka. Ar buvo tautininkuose Lietuvoj—nežinau, greičiausia ne. O dabar, matyt, ta „sena pažintis" pritiko kaip paranki priedanga uždaviniui „priešo pozicijose" atlikti... Na, sakiau tada Kalendrai, čia jūsų „vidaus reikalas", darykit, kaip norit. Taip, regis, tas incidentas ir liko nebejudintas ir greit užmirštas.

Jeigu dabar P. Lelis kaip tik tąjį incidentą būtų priminęs ir taręs—žiūrėkit kokia yla jam anuomet įdūriau, o jis nė neamtelėjo—būtų visai kas kita. Bet, matyt, tame tariamame pagyrime visai kas kita buvo norėta pabrėžti...

Tiek to. Svarbesnis, turbūt, yra apskritai atsispjaudymo ar neatsispjaudymo klausimas, iškyląs **ne tiek tarp paskirų individų, kiek tarp ištisų visuomenių**.

* * *

Ligšiol į tą „atsispjaudymo ar neatsispjaudymo" klausimą vis dar dvejaip atsakoma. Sakmės apie keleivį ir šunis išvada giria keleivį nesvaidžiusį akmenimis į lojančius šunis, kadangi, pasirodo, jei į šunų lojimą nekreipi dėmesio, tai tie paloja ir nustoja. Patarlė moko, kad ne tas didvyris, kurs muša, o tas, kurs atlaiko. Ir kad tyla esanti gera byla. Bet kitos patarlės primena, kad ant palinkusios

liepos visos ožkos lipa, kad ant pakelėj stūksančio **stuobrio** visi šunys kažką negražaus daro, ir kad tylėjimas tai kaltu prisipažinimas. Pagaliau *Tėviškės Žiburiai* (1978/20) kategoriškai nusprendė, kad neatsikirtinėjimas žydams prieš jų priekaištus lietuviams esąs strutiškas galvos kišimas į smėlį.

Tarp tokių skirtingų patarimų ir sprendimų žmogus pasijunti, kaip tas dviejų ponų tarnas komedijoj: jis gerai kalba, ir jis gerai kalba,—katro gi klausyt...

Daugelio mūsų atsikirtinėjimo aistros liepsnelėn samtį žibalo šiuptelėjo televizijos *Holocaustas,* kur tarp kita ko buvę paminėti ar net parodyti „lietuviški esesininkai", kaip Varšuvos gete sukilusių žydų tramdytojai. **Melas!**—sušuko atkirtininkai:—**Lietuvių SS juk iš viso nebuvo! Iš kur jie Varšuvoj? Šmeižtas!**

Sako, kažkas jau ėmę kombinuot net bylą kelt filmo rengėjams ir rodytojams už tokį šmeižtą. Valio narsumas! Tik kad po tokio užsimojimo tokių narsuolių galvos neatsidurtų smėlyje dar giliau, negu tų, kurie tyli...

Mat, teisybė, kad lietuvių SS dalinių nebuvo, bet, kas pamiršo, gal verčiau tepasiskaito Enciklopedijos XV tomo 119 puslapyje apie „Lietuvos apsaugos dalinius" vokiečių okupacijos metais. Buvo net 23 Savisaugos batalionai (savo tarpe juos anuomet vadinom „**savismaugos** daliniais")—apie 13,000 kareivių, apie 250 karininkų, savanoriškai, su geriausiomis intencijomis įstojusių. Tarėsi būsią atsikelsiančios Lietuvos kariuomenės branduolys. Išėjo kitaip. Vokiečiai juos panaudojo „antraeilės reikšmės" uždaviniams, kurių tarpe galėjo būti ir tokių uždavinių kokiais vargu kas norėtų pasigirt. Ne iš piršto K. Ališauskas išlaužė teigimą, kad daugumas tų batalionų veikė Gudijoje ir Ukrainoje ir buvo skiriami tarp kita ko ir „kovai su bolševikų partizanais". Pagal vokiečių nuostatus, praktikuotus ir Lietuvoj, juo labiau Gudijoj, viena iš kovos su partizanais priemonių buvo ištisų kaimų ar apylinkių **gyventojų žudymas**. Neturim duomenų, kiek **tokių uždavinių** teko atlikti minimiems lietuvių daliniams, bet vargu ar pavyktų įrodyti, kad **niekas** iš jų į tokius darbus visiškai nebuvo įveltas.

Ne vien iš žydų, o ir iš čia tarp mūsų buvusių ar dar tebeesančių lietuvių liudininkų yra girdėta, kad bent dvi kuopos minėtųjų dalinių tikrai buvusios nusiųstos ir į Varšuvą. Gal visi, ar gal tik dalis tų vyrų buvę paskirti saugoti Varšuvos getą. Nei kas jie buvo, nei kaip jie tenai elgėsi, nei koks jų likimas—vargu ar kas čia žino. Bet Varšuvos geto žydai juos matė, gal ir vienaip ar kitaip pajuto. Taigi ir ten žydų „tvarkytojų" tarpe lietuvių vardas liko užregistruotas. Nesvarbu, ar jų buvo tenai tik 20 ar 200. Ir nesvarbu, kad jie neturėjo įtatuiruotų SS ženklų. Neturėjo žydams praktiškos reikšmės nė tai, ar tie lietuviai su entuziazmu, ar tik priversti ir nenoromis juos tenai tada „tvarkė". Faktas, kad kelių ar keliolikos dešimčių lietuvių deja **būta** įveltų ir Varšuvos įvykiuose. Tai atveria galimybę tą įvėlimą minėti raštuose, kalbose ar filmuose. Plikais protestais ar teismu grasymais tokių paminėjimų nesustabdysi.

Verta, teisinga ir netgi būtina kategoriškai atremti tokius **apibendrinimus**, kur pekliškose aplinkybėse atsidūrusių lietuvių įsivėlimas ar įvėlimas į pekliškus darbus rodomas lyg visos lietuvių tautos nusikaltimas. Betgi **toli gražu ne visi** tų nelemtų epizodų priminimai yra toki apibendrinimai. Nėra tokio apibendrinimo, **visiems lietuviams** kaltinimo nei *Holocausto* filme. Ir ten, tegu nepagrįstai „esesininkų" vardas Varšuvoj įpainiotiems lietuviams prikergtas, tegu gal ir neproporcingai ryškiai jų tenai buvimas pabrėžtas, vistiek ten minimas tik vienas faktas—apgailėtinas, nemalonus, iš jį pergyvenusiųjų atminties neišdilęs. Bandymu tą faktą kategoriškai užginčyti, kaip neva visiškai nebuvusį, jis gal tik dar gyviau atminty pažadinamas. Toks ginčijimas turbūt bus vienas iš ryškiausių tuščio, nesėkmingo ir nereikalingo atsispjaudymo pavyzdžių.

Pasidairius įvairybėje vienų kitiems **įgėlimo atvejų**, atsitinkančių tarp individų ar kolektyvų, daros gana aišku, kad atsakymas į klausimą—ar atsispjaudyt, ar atsišaudyt, ar atsikirst, ar atremt?—kiekvienu paskiru atveju yra kitaip įtakojamas. Įtakojamas ne tik susikirtimo dalyvių charakterio, bet taip pat ar net dar labiau ir daugelio kitų, nuo dalyvių beveik ar net visiškai nepareinančių aplinkybių.

V. Rastenis

atvirai kalbant

ABEJOTINO TEISINGUMO PROTESTAI ĮŽEISTOS TAUTOS VARDU

— Amerikos Lietuvių Taryba reiškia protestą prieš neteisingą lietuvių tautos apkaltinimą ir raštu kreipėsi į NBC televizijos tinklą, kad būtų duotas laikas lietuviams atsakyti į neteisingus kaltinimus. Jei tas reikalavimas nebus išpildytas, Amerikos Lietuvių Taryba tiria galimybes šią lietuviams neteisingais kaltinimais daromą skriaudą iškelti teisingumo įstaigose ir, jei tas reikalas tektų kelti teisme, tikimasi lietuvių visuomenės pritarimo ir paramos.

Taip baigiamas ALTos protestas prieš žydų kaltinimus, pasirašytas pirm. dr. Kazio Bobelio ir sekr. kun. Adolfo Stašio. (*Draugas*, 1978.V.27). Tas pats pareiškimas 1978.V.25 *Dirvoje* išspausdintas vedamuoju, pasirašytu vien ALT kriptonimu. Reikia manyti, kad vienokia ar kitokia forma jis jau buvo ar bus pakartotas ir kituose laikraščiuose. Protestuojama čia dėl filmo, kurį NBC televizijos tinklas neseniai rodė kelis vakarus trukusioje serijoje, nes jame „visiškai neteisingai metami kaltinimai **lietuvių tautai**. „Holocaust" filme minimi lietuvių SS daliniai. Lietuvoje lietuvių SS dalinių iš viso nebuvo". (Pabraukta cituojant.)

Jeigu ALTos raštas NBC tinklui skamba maždaug taip, kaip cituotas pareiškimas mūsiškei spaudai, leiskite iš anksto suabejoti jo sėkmingumu, rezultatais ir... nauda. Nors savoje spaudoje perdaug dažnai išsiverčiame ir be tokių dalykų kaip faktų nušvietimas, jų pagrindimas, argumentavimo logika, taktas, pagarba oponentui, tie dalykai visgi pasidaro būtinybė, jei siekiama aukščiau ir plačiau. Prieš pradedant švaistytis grasinimais, ypač kalbant su galingesniais, jau reikėtų gerokai pagalvoti, idant (parafrazuojant vienos garbingos priesaikos žodžius) nereikėtų, be reikalo (toną!) pakėlus, jį veikiai be garbės nuleisti...

Filmą „Holocaust" mačiau nuo pradžios iki galo. Mano supratimu, jis buvo įspūdingas, efektingas, pakankamai faktais pagrįstas bei istoriškai teisingas ir meniškai įtikinantis; o taipgi, kaip statytojų norėta, paliekantis graudų, sukrečiantį ir slegiantį įspūdį. Tiesa, nemalonu buvo girdėti, kai vienas iš sukilusių Varšuvos gete žydų, pro langą sekdamas malšinti atėjusį kariuomenės dalinį, savo draugui pastebėjo avangarde matąs lietuvius ir net vieną jų pažįstąs. Tačiau niekur šioje pastaboje neįžiūrėjau kaltinimo visai **lietuvių tautai**. Lygiai taip pat nesuabejojau, kad tai **galėjo** atsitikti. Lietuviškų SS dalinių tikrai nebuvo, tačiau tai dar nereiškia, kad lietuvių nebuvo SS daliniuose. Buvo. Tikiu, kad labai nedaug, bet buvo. Ne vieną jų pažinau: mokėmės toj pačioj gimnazijoj. Ar jie dalyvavo Varšuvos geto sukilimo malšinime—nežinau, bet pažinau porą lietuvių, tarnavusių vokiškuose daliniuose, kurie sakėsi maždaug tuo laiku dalyvavę Lenkijoje vykusiose užfrontės operacijose. Taip, kad bent mano supratimu, filme parodytos lietuviams nemalonios situacijos buvo visiškai įmanomos...

Pateisinamas, žinoma, yra garbingų lietuvių įsižeidimas ir noras išsiaiškinti. Tačiau vargu ar tiksli prielaida, kad tasai aiškinimasis palengvėtų, viską suabsoliutinus, protestus skelbiant „prieš **žydų** kaltinimus" „**lietuvių tautai**", atsirevanšuojant visa eile kaltinimų pirmiesiems, kurie betgi su aptariama situacija nieko bendro neturi.

Reaguoti, manau, bent dalinai ALTą paskatino ir skaitytojų, bendradarbių ar pačių redaktorių balsai lietuviškoje spaudoje, kartais gana taktiški (kaip Stanley Piežos *Drauge* ar Vyt. Meškausko *Dirvoje*), o kartais—ir dažniau—arogantiški ar net visai įžūlūs (kaip R. Mišausko *Drauge* ar Algirdo Domeikos *Dirvoje*), reiškiantys nepasitenkinimą ar atvirai apkaltinantys tuos pačius veiksnius nepaslankumu ir nesugebėjimu. Šalia rimtų ir svarstytinų pasiūlymų pasitaikė ir kurijoziškų. Prie pastarųjų tektų skirti ir Br. Kviklio vedamajame (*Draugas*, 1978.IV.24) paskelbtą raginimą į anglų kalbą išversti šių metų *Draugo* konkursą laimėjusį Anatolijaus Kairio romaną „Po damoklo kardu", nes jame, būk tai, įrodoma, kad Lietuvoje žydų problemos nebuvę ir ją sukėlę tik naciai. Patsai romano autorius, kalbėdamas apie savo aiškiai antisemitinį kūrinį, paneigęs „žydų problemos" buvimą, tuojau pat padaro ir priešingą prielaidą, išduodančią tikruosius jo įsitikinimus, kad ir netiesioginiai, bet aiškiai atsispindinčius romane:

—...Jeigu yra kokia „žydų problema", tai ji ne žmonėms išspręsti—ji „testamentinė problema". Kristaus nukryžiavimas, Jo mirtis (jo kraujas tekrinta ant mūsų ir mūsų vaikų, etc.) susprogdino „meilės tiltą" tarp Senojo ir Naujojo testamentų ir, iki N. Testamentas nebus pataisytas (o jis buvo taisytas daug kartų), tol nebus tarp žydų ir krikščionių pilnos darnos, pasitikėjimo, krikščioniškos meilės. Tai aišku kaip diena. (Tėviškės Žiburiai, 1978.V.11)

Kokia aiški aptariamųjų įvykių motyvacija pasidaro vadovaujantis A. Kairio skelbiama religija, parodo ir *Draugo* bendradarbio J. Deltuvio pranešime padaryti teigimai, aprašant šeštąją AABS konferenciją Toronto universitete, įvykusią š.m. gegužės 11-14 dienomis. Pranešimo autorius randa aiškų ryšį tarp „Holocaust" filmo ir šioje baltiškų studijų konferencijoje vykusio plataus paskaitų ciklo bendrąja tema „Holocaust and Baltic Jewry". Filmo paskirtį jis šitaip išaiškina:

— TV programos tikslas buvo pateisinti Izraelio įsibrovimą į Libaną, kai panaudojant moderniškus amerikiečių ginklus buvo sunaikinti ištisi kaimai ir miesteliai ir skaudžiai nukentėjo apie ketvirtis milijono arabų, ***daugiausia krikščionių****. (Draugas,* 1978.V.26)

Argi svarbu, kad teroristų išprovokuotas Libano konfliktas įvyko **vos prieš keletą savaičių**, kai šis dešimties valandų filmas buvo planuojamas ir sukamas daugelį mėnesių? O sesijos AABS konferencijoje vadovas ir organizatorius—„rabinišką barzdą užsiauginęs Romualdas J. Misiūnas" tikriausiai buvo inspiruotas ar papirktas paties Mozės Dyano!..

Jau pačiu savo pranešimo pavadinimu susirūpinęs, kad „Baltų studijų draugijai (AABS) suduotas didelis smūgis" ir konferencijoje suskaičiavęs, kad „daug narių pradeda ja nepasitikėti" *Draugo* korespondentas skaitytojus šitaip guodžia:

(tęsinys sekančiame psl.)

„...VISŲ ČIA KRYŽMAI IŠPĖDUOTI LAUKAI..."

(Apie naująjį J. Apučio novelių rinkinį.)

J. Apučio pavardė skaitytojui girdėta. Gal ne kažinkiek yra žmonių, skaičiusių jo knygas (*Žydi bičių duona* (1963); *Rugsėjo paukščiai* (1967), ar *Horizonte bėga šernai* (1970) bet nuo to laiko, kai jis pateko nemalonėn už tą paskutiniąją—*Šernus*—jo vardas buvo dažnai linksniuojamas mūsų spaudoje. O apriejo, apskalijo tenykščiai reorgai Aputį (tiek viešai, tiek pasalūniškai, slaptuose posėdžiuose) už daug ką. Už pesimistinį toną, stoką tikėjimo socialine ir moraline žmonijos pažanga, nenorą iškelti pozityvias apraiškas socializmo statyboj ir panašius dalykus. Ilgą laiką nesimatė Apučio prozos dalykų tenykštėj periodikoj.

Juozas Aputis

Šie užpuolimai sujaudino išeiviją ir susilaukė ataveiksmio. *Horizonte bėga šernai* rinkinys čia buvo pasitiktas itin palankiai. Vieni įžvelgė Apučio prozoj sielvartavimą dėl besiskverbiančios į mūsų kultūros lopšį, žaliąjį kaimą, technologinės pažangos. Traktoriai buvo palaikyti siaubūnų—šernų simboliu. Kiti aiškino puse lūpų, jog autorius sukyląs prieš žmogaus nužmoginimą. O aplamai Apučio rinkinys buvo priimtas kaip kūrinys, ženklinąs naują pakraipą tenai kuriamoj prozoj, gal net atgaivinąs Nepriklausomybės laikų prozos tradiciją. Bent toks įspūdis susidaro skaitant A. Landsbergio įvadą į lietuvių novelės antologiją anglų kalba—*The Lithuanian Short Story 50 Years*. Būdinga, kad apie Apučio atvejį buvo painformuota ir anglosaksinė visuomenė. *Books Abroad* 1973 m. rudens numery, sakysim, tilpo Ilonos Gražytės-Maziliauskienės išsamus straipsnis „Variations on the Theme of Dehumanization in the Short Stories of Juozas Aputis". Ar paveikė ką nors visi šie protestai,—nežinia. Bet prireikė septynerių metų, kol Lietuvoj buvo leista pasirodyti naujai J. Apučio rinktinei, pavadintai šiuokart—*Sugrįžimas vakarėjančiais laukais*.

Pavadinimas gražus, lyriškas, gal net išsakantis bendrą rinkinio nuotaiką. Juo labiau, kad nėra jis paimtas iš kokios knygoj talpinamos novelės, bet kažkaip apibendrinantis visumą. Regim jame tris elementus: surausvę saulėlydžio prieblandą, atilsėlin grimstančių laukų rimtį, pagaliau ėjimą, grįžimą kažkur atgalios, iš kur gal iš viso neišeita. Skamba jame, bent taip skaitytojui dingojas, elegiška, neaiškaus liūdesio gaida. Gal net užgriūvančios tamsos baimė.

Tenka pažymėti, kad ko jau ko, bet laukų platybės Aputis skaitytojui nepagaili. Pasitaiko autoriui sumesti, kada ne kada, siurrealistinių atšvaitų novelikę („Ledynų šauksmas"), ar apsakymėlį, kurio veiksmas vyksta mieste („Laikrodžio dūžiai"; „Viršuje du vyrai, papėdėje šuva"), bet bene keturiuose knygos penktadaliuos piešiama kaimo buitis. Ir toje tikrovėje, tame vakaro žarų peizaže, mažoka idilinės giedros ar pakilumo. Labai dažnai tų novelių turinį sudaro išgertuvių, pravaikštų, visokiausio šėliojimo vaizdai. Daužos lyg be galvų visoks kolūkinis gaivalas, šiepias bedante burna fizinis ir dvasinis skurdas, tarsi veiksmas vyktų ne Lietuvoj, o kokioj kazokų stovykloj. Nekažinkaip patrauklus skaitytojui ir Apučio rašymo būdas. Jo apsakymai ištęsti, be aiškios atomazgos, priartėją labiau prie nervingais brūkšniais, gausybe linijų-linijėlių, nupieštų apybraižų. Neginčytina, kad esama juose pažintinės vertės dalykų, geros „turistinės", sakytumėm, „informacijos", bet tokių buities detalių galima rasti su kaupu ir kitų tenykščių prozaikų raštuose—Sluckio, Sajos, Rimkevičiaus, Šaltenio—visų juk nesuminėsi...

Giliau įsimenančių charakterių kaip ir nesama, išskyrus galbūt matininką Teofilį. Iš viso Apučio personažai—nesudėtingos dvasinės struktūros žmonės, beveik išimtinai vyrai. Moterų veidai blyškūs, tarsi jos jokio vaidmens gyvenime nevaidintų. Tai laukiniškas, pagoniškas elementas. Bent iš pirmųjų rinkinio novelių susidaro įspūdis tarytum autorius mėgautųsi vaizduoti tų „chlopų" siautėjimą, girtuokliavimą, berniškas išdaigas, kerštavimą, kišimąsi į nesavo reikalus. Trumpai kalbant,—visą kaimo gyvenimo nuobodybę. Užtat nesunku palaikyti Apučio noveles paprasčiausiais kaimo „vaizdeliais", kaimo kronika. O kadangi autorius yra linkęs savo novelėse minėti tų pačių veikėjų pavardes, kadangi jis mėgsta jas jungti triptiko sankabosna (tarsi jo pagunda būtų sukurti kažką gimininga M. Katiliškio noveliniams romanams), pagunda Aputį laikyti lėtapėdžiu kaimo buities vaizduotoju tampa dar stipresne.

Nevisai taip yra. Tačiau išryškint Apučio braižo savitumą ne taip paprasta. Labai galimas dalykas, kad autoriui nėra kaip išsitiesti visu ūgiu novelės žanre. Romane jis jaustųsi daug laisviau. Iš čia ir jo polinkis jungti noveles į triptikus. Pastebėkim, kad, mūsų manymu, ankstyvesnis Apučio rinkinys—*Horizonte bėga šernai*—pasimato kur kas įvairesniu savo tematika, turtingesniu spalvomis bei ornamentika, kažkaip tvirčiau sukaltu. *Sugrįžimas vakarėjančiais laukais*, savo ruožtu kažkaip daugiau žadantis. Primenu, jis šaltiniuotą drebulyno lomelę, kurion susrūva vandenys platesnės apimties, didingesnio srūvio kūriniams.

Abejotina tačiau, ar kaimo kronikininko titulas Apučiui labai tiktų. Yra, sakysim, didelis skirtumas tarp Apučio knygos ir Vyt. Rimkevičiaus novelių rinkinio, pavadinto *27 išpažintys*. Pastarajame susiduriam iš tikrųjų su pastanga sukurti „novelinį romaną", (nors jo kompozicija aiškiai dirbtina) aprašanti vieno sodžiaus—Girėnų kaimo—istoriją, jo žmonių likimus, įvykius palikusius žymę toje buityje. Nepagailint, kas be ko, pamokymų, paaiškinimų, pagraudenimų, visokios „filosofinės" išminties. Apučiui pati mintis lokalizuoti įvykius laike ar geografinėj plotmėj svetima. Tik iš kai kurių dialoguose pasitaikančių tarmybių galima atspėti, kad veiksmas vyksta kažkur Dzūkijoj. Dar daugiau. Kartais autorius taip suvelia pasakojimo siūlus, kad tas laiko fonas visai neryškus („Pasimiegojimas prie krosnies"). Atrodytų, jog veiksmo nustatymas laiko fone Apučiui tėra antraeiliu dalyku. Bent taip galima būtų interpretuoti vieno apsakymo pradžią, kur pasakotojas skundžiasi savo draugui, jog vertėjai primalę nebūtų dalykų:

„—Po velnių, Lukai! Skaitau vertimą; suprask kas per galas—mano buvo „prieš daugelį metų", o kai išvertė, tai žurnale jau atsirado „jieščio pered toj vainoj".

—Gerai! Sukonkretino! Nereikia pūsti miglų.

—Palauk! dabar kai išleido knygą—dar geriau—„jieščio do piervoj miravoj vainy"...".

Ši „išgryninta erdvė", kaip kad ten sakoma, nėra, mūsų manymu, atsitiktinumu, bet būdingu Apučiui prozos bruožu. Neabejotina, kad autorius yra pajėgus žengti koja kojon su kitais socialistinio realizmo rašytojais. Jis lygiai apsčiai apdovanotas rašytojiškom dorybės, kaip kad dialogo valdymu, pastabumu, pasakojimo, nors jis kiek ir zigzaguojantis, įtaikumu. Gal net ištverme braukyti, taisyti juodraščius. Bet jam paprasčiausiai nepakeliui sumaniai pramanytos fabulos, dirbtinokai sukurtų personažų pagalba **komentuoti** gyvenimą.

Palyginti prozos kūrinį su tapybiniu darbu jau nebėra originalu. Bet Apučio atveju tai darosi kažkaip neišvengiama. Kiekviena jo novelė yra užbaigtas darbas, uždara visuma, gyvenanti savo nepriklausomu gyvenimu. Gal nebūtinai patraukli savo turiniu, bet veikianti savo atmosfera, savo spalvų gama, kompozicija. Aputis yra tapytojas, ne įvykių reporteris. Tokį reikia jį priimti. Nežiūrint kaip padrikom, susivėlusiom, be aiškios atomazgos novelėm jos beatrodytų, Apučio drobės pagauna skaitytoją betarpišku savo poveikiu. Neretai tik akiai apsipratus, išryškėja jų meninė tiesa. Būtina perskaityti visą rinkinį, ne vieną kitą novelę, kad išryškėtų Apučio, tvirtos asmenybės ir giliai dvasingo menininko, kūrybinis potencialas.

Sakytumėm net,—kad imtų brėžtis to, kas

ATVIRAI KALBANT

(atkelta iš 11-to psl.)

— Aš stengiausi kitiems baltiečiams paaiškinti, kad nevisi lietuviai yra tokie trumparegiai ar „žydberniai", kad mūsų spaudoje buvo reikšta susirūpinimo dėl tos programos ir buvo siūloma ją atšaukti...

O vis dėlto, man regis, būtų žymiai visiems naudingiau, kad ne tik J. Deltuvis, Domeika, Mišauskas ar į juos panašūs politikai, bet ir veiksnių vairuotojai, panašiais atvejais savo nuomones reikšdami, mažiau vartotų daugiskaitą ir mažiau kalbėtų „tautos vardu"... Gi ir savo vardu kalbant, būtų didžiai pravartu pasiskaityti kad ir JAV L. Bendruomenės paskelbtus patarimus „Kaip reaguoti" 1978.V.26 dienos *Darbininke* (kuriuos, tikiuosi, persispausdins ir kiti laikraščiai), kur be kita ko sakoma:

— Ar vertėtų su protesto laiškais eiti į amerikiečių spaudą? Atsakymą tenka sąlygoti. Jei eiti į amerikiečių spaudą, tai tik su gerai išmąstytais, patikrintais, faktais paremtais, svariais argumentais grindžiamais ir pykčiu nepersunktais laiškais. Iš patirties žinom, kad neapdairūs laiškai ne vienu atveju amerikiečių spaudoj yra sukėlę priešingą reakciją ir tuo iššaukę laiškus, dar labiau juodinančius lietuvių tautą...

Algirdas T. Antanaitis

tenai vadinama tuščiaviduriu „socialistinio humanizmo" terminu, esmė. Juk, šiaip ar taip, Aputis kažkokiu novatoriškumu nepasižymi. Jo stilius nuosaikiai realistinis, nors retkarčiais su impresionizmo priemaišom. Kas išskiria jį iš kitų prozaikų, tai veikiau jo rašytojiško amato samprata. O svarbiausia, tai jo tikėjimas skaitytojo pajėgumu betarpiai pajusti kūrinį, jį suprasti ir juo gėrėtis. ....„Netikėkim, jei kas sako skiriasis dėl to kad neatitiko charakteriai, **netikėkim, jei kas sako ar rašo, kad tas kūrinys netinkamas liaudžiai, nes ji jo nesupranta,** netikėkim, jei kas veržiasi karjeros laiptais, drąsiai visiems šaukdamas, kad nieko jis daugiau nenori, tiktai daryti gera kitiems... Ne, viskas yra daug paprasčiau, viskas turi daug menkesnę, mažesnę priežastį; ne prie tos kojelės prilituotas koks nors laidas!..."—išsitaria jis vienoj novelėj.(„Ak, Teofili"; „Lietus")

Nemažiau už kitus tenykščius prozaikus Aputis regi, žino gyvenimo negeroves, išgyvena drumstus pagarbos, pasipiktinimo ir užuojautos jausmus savo žemės žmogui. Ko jis nenori daryti, tai pamokslauti. Ko jis nebando daryti, tai statyti savęs aukščiau tų kietaskūrių, kartais groteskiškų, dar dažniau gailesčio vertų padarų, įsikibusių į triukšmagalviais lekiančios planetos karčius. Kiekvienas individas jam mįslė, kiekvienas likimas daugiau mažiau nesuprantamas, nes žmogaus poelgiai niekad neatspėjami. Jo, kaip rašytojo, paskirtis yra tik perteikti sąmyšį sieloj, kurį iššaukia toji buitis. Perteikti savo liudijimą, nieko negražinant, nieko nenuslepiant. Nepaisant, ar toji „sielos išklotinė" pasimatys kam pesimistiška, mizantropiška Muench'iška, siurrealistinė ar kitokia. Ir už šį rašytojišką, menininko sąžiningumą Aputis tikrai nusipelno pagarbos.

Štai kodėl žodis *sugrįžimas*, kurį aptinkam knygos pavadinime, taip reikšmingas. Aputis grįžta „žaliu laiko vingiu" į savo pasaulį, į daiktus, kurie įsirėžė jo atmintyje. Į sielos peisažą, kuris dunkso baugiai nekintantis, amžinas, kuriame nesiliauja klajoję vėlės žmonių, dažnai tragiškai užbaigusių savo dienas. Štai kodėl ir novelių kompozicija kartais tokia vienoda, netgi iki įkyrumo. Judesys, visada judesys. Apučio žmogus visada judesy, visada nesavy, į kažkur pakeliui. Ar į užsimiršimą girtavime su draugais, ar į ligoninę, ar į užmiestį slidinėt, ar į skurdų savo būstą, kur jo laukia paskutinioji. Nėra tačiau jo žmonės kokiais hamsuniškais klajūnais, ar gamtoj paguodos ieškančiais panteistais. Veikiau tai gyvenimo naštos nebepakeliantieji, atminimų griūties persekiojamieji žmonės. Todėl Apučiui taip nesvarbios laiko ir vietos koordinatės. Todėl visur aptinkam pasąmonės sriautą. Bet visa tai mažai ką turi bendro su statišku buities nuspalvavimu, žanrine tapyba, kaimo kronika.

Todėl neaptinkam Apučio novelėse dalykų, šiaip jau neišvengiamai pasikartojančių tradiciniuose buitiniuose kūriniuose. Imkim gamtos traktavimą. Aputis neužgaišta ilguose jos aprašymuose. Kai jam prireikia gamtos fono, kokio nakties peizažo, jis jį sukuria keliais tvirtais brūkšniais, bet be egzaltacijos, būdingos visiems baltarankiams, kurie kalba apie žemės trauką, patys niekad žemės nedirbę. Jis neparašys, kad „net debesys buvo pilni dobilų kvapo" arba kad „akys ėmusios mėlti nuo linų žydėjimo", bei panašių dalykų. Tarp kitko, jis nelinkęs priblokšti skaitytojo nei žodyno raibumu.

Nemažiau būdinga taip pat, kad Apučio novelėse nerandam kaimo filosofų,—tų kiekvienam buitiniam rašytojui nepamainomų statistų. Nors jo vaizduojami žmonės jau pusamžiai, ar amželį bebaigią, autorius nekankina skaitytojo seneliukiškais pasakojimais. Neprireikia Apučiui nei tautosakinių įtarpų nei talaluškų kaimo koloritui išgauti. Jo personažų kalba gyva, pasiutusiai tikra, bet vėlgi,—jam neprireikia varginti skaitytojo nereikalingom tarmybėm.

Visa tai tenka prisiminti analizuojant tą pirmąjį įspūdį—buitinių apybraižų įspūdį—kurį sukelia Apučio knyga. Bet gal yra plonybių, kurių iš viso, čia gyvendami, nepastebim. Savaime aišku, reginiai, kuriuose matom suklupusią po alkoholio rimbu tautą, klaikūs. Nepamirškim tačiau, kad visi tie žmogeliukai tokie panašūs, tokie dvyniai tiems žmogeliams, kuriuos vaizdavo Katiliškis savo *Apsakymuose*. Abiem atvejais gal nereikėtų priekaištaut rašytojams už tai, kad jie apsakė ką matė, ką pergyveno. O antra—gal neprošalį pažiūrėti **kaip** Aputis kuria šias scenas. Ir čia, mano manymu, jaučiam didelį talentą, nes autorius sugeba perteikti tuos pasakojimus tarsi apie savo „žygdarbius" kalbėtų patys jų atlikėjai. Autoriaus pašaipa vos vos pastebima tose humoreskose. Jis niekur nemoralizuoja. O tačiau skaitytoją pagauna kažkokia graužastis. Dūris į sąžinę.

Nors, kaip sakėm, ankstyvesnis Apučio rinkinys mums atrodo įvairesnis savo medžiaga, neviskas ir *Sugrįžime* rikiuojasi į kaimo buities freską. Yra novelių, kaip kad, sakykim, „Ledynų šauksmas", kurios yra aiškiai siurrealistinio sukirpimo—keistų nuojautų, sunkių sapnų, amalgama. Tuo tarpu novelė „Viršuj du vyrai, papėdėj šuva" yra lakus, tyrų jausmų kūrinėlis, išsakąs šiltus draugystės ryšius ir kartu atskleidžiąs nostalginėj šviesoj laiko upės griaunamąją jėgą.

Itin brandi, sutramdytu emocingumu parašyta yra novelė „Laikrodžio dūžiai (Vasaros nakties sapnas)", vaizduojanti vyro, kurio žmona ir dukra nuskęsta Palangoj, tragediją. Aputis joje meistriškai kaitalioja pasakojimo ritmą, tarsi sumanus filmų montuotojas, tai nučiuoždamas persiliejančiais kadrais (fade-out), tai vėl priartindamas prie objektyvo, padidindamas pirmam plane tai, kas reikšminga. Panaši technika aptinkama kai kada filmuose, kur epizoduose, vaizduojančiuos individo susidurimą su racionalia biurokratine sistema, išjungiamas garsas (*Harold and Maud*).

Rinkinyje yra net trys atvejai, kai Aputis jungia savo noveles į triptikus. „Trys novelės su šunimi" iš jų mažiausiai organiškas, daugiau formalinis (primenąs jauno Čechovo pagyras. „Matai",—sakęs jis vieną dieną Korolenkai,—„šitą peleninę ant stalo. Jei nori, aš tuoj pat sumesiu apie ją pasakojimą". Ir jis, pasak Korolenkos, būtų tikrai pajėgęs tai padaryti). Bet ir jose (ypatingai novelėj „Šunelis alksnio viršūnėj") jaučiasi, kad Apučio vis labiau grįžtama į vaikystės prisiminimų pasaulį.

Užtat lyriško dienoraščio gaida padvelkia visu smarkumu iš kitų dviejų triptikų—„Ak, Teofili" ir „Žalias laiko vingis". Pirmasis pavergia skaitytoją savo skaistumu, nes jame vaizduojama nedrąsaus vaikinuko pirmoji meilė, pirmas „paragavimas patirties obuolio". Veiksmas vyksta kaime, pastoraliniam fone, o vienok Apučio piešinyje nėra jokio persaldinimo, jokio sieliankiško tvaiko. Šio ciklo novelės, tarp kitko, labiausiai priartėja prie klasiškosios novelės kompozicijos. Neretai jos užbaigiamos puikiu finaliniu akordu, kaip kad novelė „Diena prie vieškelio", kur tėvas įšlepsi į neužminančio sūnaus kambarį, graibosi kišenėj rūkalo, jo neranda, tyli:

...Tyli ir Benas, kol pagaliau tėvas ištaria:

— Koks nakties gražumas, Benai!

— Taip, tėve!

Benui sakant tuos žodžius, ima spausti gerklę koks skausmas, trūkčioja skruostas.

Tėve, tėve, stabmeldy tu mano, koks tu didelis, ir kaip gerai, kad tu savo varguose, savo skurde nuo pat kūdikystės, neužmiršai to žodžio ir iki šiol tebejunti, kaip plevena mėnesiena. Tėve, kaip gerai!

Šitokių efektingų „taškų" Apučio novelėse yra daug. Užtat neteisu būtų laikyti jį tripenančiu buitiško realizmo takučiu. Būdinga taip pat, kad jo lyriškumas nesentimentalus, apvaldytas, protarpiais net rūstus. Itin spalvingas varsom šia prasme yra triptikas „Žalias laiko vingis". Jame galbūt aiškiausiai išryškėja Apučio braižo savitumas. Jo dovana išsakyti vieno sužaibavimo šviesoj, vienam sakinyje, visą personažo dvasinę gelmę, beveik mistišką ryšį, jungiantį žmogų su skriejančiais pažemiu debesimis, su vargo broliu arkliu, pagaliau su kitais žmonėmis, kurių profiliai nupiešti itin taupiom priemonėm, bet kurie kažkaip milžiniški (senis Milašius). Novelę „Arklio akyse" galima būtų pavadinti fantastiška simfonija taip harmoningai viskas jose liejasi vienan skambėjiman ir taip ekspresyviai viską nustelbia arkio Jūros figūra.

Vėl ciklo centre benamis žmogus, bandąs gydyti savo traumatinius pergyvenimus, likimo kirčius praeities pasaulyje, bet aptinkąs išvaikščiotuose takuose dar skausmingesnius likimus, pajuntąs, kad jis pats tėra neatidaloma šio peizažo dalim. Apučio sakinys čia kažkaip sproginėjantis, užlūžtantis, bet ar gali būti kitaip, kai norima išsakyti neišsakomą:

...Po tiek laiko dabar jam rodėsi, kad ir žemėje, po jo kojomis, yra kažkokia nuo jo atplyšusi dvasia, kad kiekvienas žmogus, būdamas vis kitoks, alsuoja su keleiviu vienu kvapu, kad kiekvienas takas tebelaiko jo pėdų atspaudus, dviračio tekinių vėžes. Žmonės, kurie čia dabar gyveno ir prietemoj keleivio nematė, nebūtų gyvenę be jo ir nei jis be jų; jie keliavo tą gyvenimo gabalą kartu—keikdamiesi, išdavinėdami, sušildydami ir priglausdami nakvinės; kiti vietoj šilumos svaidė negyvus žodžius, o jau kiti lėtai slinko tais graudžiais takais prie kapinių tvoros; ir buvo tokių, kurie švariai veržėsi į gaivastį, į jaunystę ir brendimą. Vieni jau seniai susirado antrus trečius namus, kiti mainė juos kaip kailinius, glostė tą, kuris davė šiltesnius ir pigesnius, kiti tebedėvėjo tą patį milinį drabužį, su kuriuo iš čia išėjo. Tačiau nė vienas nestovėjo vietoj—yrėsi tolyn—kas į šilumą, kas į šaltį, kas iš aukštybių rodė Dievo pirštu, o kas slėniuose vilkosi paskui plūgą. O dabar visi, rodos, susirinko prie išlikusių griovių ir medžių, kad nekalbėdami pasakytų vienas kitam, kas tarp jų yra bendra ir ko jie išmoko begyvendami.

Žmogui rodėsi, kad jį, paristą už pažastų, nuleido kažkas iš dangaus ant storos virvės ir pakabino virš tų dvasios laukų ties senu kelmu, ir jis greitai nukris ant žemės, ir puls visi—mirę ir gyvi—prie jo, linguos galvas ir mels patarimo, senutės motinos šluostys jam akis šlapiais baltais rankšluosčiais, dės prie karštos kaktos, o paskui vesis į savo namus, aprodys gurbuose avis, tvartuose gyvulius, paglostys per kiemą einančią katę ir nutildys sulojusį šunį, o paskui pasakos pasakas be galo apie savo ilgą gyvenimą ir klausinės jį. Visi, kas kažkada išėjo, turės čia susirinkti, nes visų čia kryžmai išpėduoti laukai, visų sodinti ir piauti medžiai, visų verkta ir juoktasi, daryta niekšybių, ir melstasi sulopytose medinėse bažnyčiose po karo.

Yra kitoj novelėj („Laikrodžio dūžiai") tokia vieta, kur skrisdamas parsivežti karstų, pasakotojas Benas prisimena kažkada važiavęs tuo plentu, kur kairiau, rūkuose, rausvas prūsų kraštas, „kur kadaise prieš dešimtį metų, jiedu su Deima sėdėjo palei gelžkelį ant sausų spyglių ir Benas pasakė pirmąsyk taip gyvai pajutęs po žeme tekant prūsų kraują, kuris jo pėdomis eina aukštyn ir aukštyn, bet ne į širdį, o pradeda spausti gerklę".

Labai panašų pojūtį išgyvena skaitytojas sąlytyje su naująja Juozo Apučio knyga, nes iš jos plūsta skvarbi ieškančio atsakymų žmogaus mintis ir meninis brandumas.

J. Aleksandravičius

Juozas Aputis, *Sugrįžimas vakarėjančiais laukais*. Novelės. Vilnius, Vaga. 1977 m. 284 p.

LIETUVA RYTŲ EUROPOS ISTORIJOS FONE

Lietuvos istorijai tradiciniai skirame apsčiai dėmesio, ypač jei ta istorija rašoma ne savųjų ir leidžiama be mūsų fondų pagelbos. Neretai ir dėl kokio nors antraeilio periodikos straipsnio sukyla pasipiktinimo arba (deja, rečiau) pasitenkinimo banga. Už tat juo nuostabiau, kad štai spausdinama Lietuvą liečianti akademinė dešimties tomų Vidurio Rytų Europos istorija*, kurios keturi tomai jau pasirodė, o mūsų tarpe ši serija kol kas liko nepastebėta. Kad Lietuvos istorijai joje skiriamas nemažas dėmesys parodo kad ir ketvirtojo tomo (dar neišspausdinto) pavadinimas: *Lithuania and the Polish-Lithuanian Commonwealth, 1000-1795.* Autorius— A. Kaminski. Tomo apimtis—apie 500 puslapių.

Lietuvos istorija plačiau ar siauriau gvildenama ir kituose tomuose. Viliuosi, jog mūsų istorikai profesionaliai aptars šios serijos veikalus. Tai ypačiai gali būti vaisinga, kadangi dalis tomų dar ruošiami. Taigi, savo įtaką ir dėmesį galime atkreipti, kol dar „šaukštai ne po pietų". Čia, savo ruožtu, tenoriu iš istorijos mėgėjo taško pašvelgti į Yale Universiteto prof. P. Wandycz paruoštą tomą, nagrinėjantį buvusios Žečpospolitos žemių likimą nuo paskutiniojo padalinimo iki Pirmojo pasaulinio karo.**

Iš pavardės sprendžiant, atrodo, jog autorius lenkų kilmės, tačiau, manau, ir kitos tautybės autorius, analizuodamas šį laikotarpį ir šią Europos dalį, pasirinktų kaip tik lenkų tautos istoriją kaip dėmesio centrą. Per visą XIX-ji šimtmetį Varšuvoje, Krokuvoje, Galicijoje ar Poznanėje brendo judėjimai, sukrėtę visą šią sritį, įskaitant ir mūsų tautą. Neveltui tat ir liaudies sukilimai 31-mų ir 63-čių metų periode neretai suplakami į krūvą bendru „lenkmečio" vardu. Lenkų istorijos primatą Wandycz atvirai pareiškia įvade, ir apie 80% knygos medžiagos yra lenkams skirta. Kitos toje Europos dalyje gyvenusios tautos, pirmoje vietoje ukrainiečiai ir lietuviai, aptariamos daugmaž tiek, kad pakaktų parodyti, kiek jų istorija sutapo ir ypač kur ji pradėjo skirtis nuo lenkų tautos istorijos. Ketvirtieji to regiono autochtonai, gudai, aptariami šykščiau, o mažumos (principiniai—žydai bei vokiečiai) traktuojami vien lenkų tautinės kovos fone.

Tokia tat pasirinkta autoriaus traktuotė, ir priekaištauti čia daug neverta. Svarbesnis klausimas yra—kiek objektyviai šis darbas atliktas? Trumpai tariant, manau, kad objektyviai. Bent kiek tai liečia lietuvių istoriją. Neturiu pagrindo spręsti apie ukrainiečių istorijos traktavimą, ką, tarp kitko, Wandycz ir įrodė. Būtent, kaip tik jo knygoje patyriau apie įdomias paraleles ir kai kuriuos skirtumus tarp lietuvių ir ukrainiečių tautinio atgimimo raidos. Tai, beje, ir yra pats didžiausias knygos privalumas. Grynai iš lietuvių istorijos taško žvelgiant, joje nėra netikėtų interpretacijų, naujų faktų ar pavardžių. Anaiptol. Kadangi jai paskirtas dėmesys yra ribotas, tai teko riboti ir faktus bei pavardes. Tačiau ta istorija įstatyta į daug platesnį kontekstą. Mūsų tautos tuometinis likimas ir nelaimės (pvz., kad ir spaudos draudimas) nelieka vien tik paskiri ir tuo lyg ore pakibę faktai, bet parodomi kaip sudėtinė dalis daug bendresnės rusų imperijos politikos, kurios nemažiau skaudžias paraleles pajuto ir ukrainiečiai, ir gudai.

Bet likime prie lietuvių, ir pažvelkime į veikalą su mums įprastu (ir, beje, patirties pateisintu) kritiškumu, skiriamu lenkų istorikams. Pirmoje vietoje pabrėžtina, kad Wandycz neturi jokio neperseniai dar lenkams būdingo sunkumo atskirti ukrainietį ar lietuvį nuo lenko. Tai nemažas atsiekimas, nes bent pradžioje aprašomojo laikotarpio tos sąvokos buvo iš tiesų susiplakusios, ir ne vienas mūsų tautiečių, net ir dvidešimtojo amžiaus slenkstį peržengus, nesugebėjo jų tinkamai atnarplioti. Wandycz apibūdina tos padėties genezę ir, kai reikia daryti skirtumus, vadovaujasi ne tik kalbiniais, bet ir kilmės bei valstybinio priklausomumo kriterijais. Aplamai ši problema susilaukia nemažai dėmesio, nes viena iš pagrindinių gijų, kurias Wandycz bando atsekti, yra—kaip po paskutinio padalinimo vystėsi ir kito Žečpospolitos federatyvinės valstybės samprata. Pagrindinė to vystymosi priežastis buvo bręstantis tautiškumas, ne tik kitų Žečpospolitos tautų, bet ir pačių lenkų. Žečpospolitos žlugimas užkirto galimybę tikrai tautų federacijai (kaip pvz., Šveicarijoje) vystytis, ir pasuko lenkus monolitiško tautiškumo linkme. Tai savaime paaštrino santykius su kitomis tautomis. Paaštrino kaip tik tuo metu, kai kitos tautos buvo pradėjusios bręsti. To vystymosi pirmuosius daigus Wandycz įžiūri gana anksti, net anksčiau negu dalis mūsų istorikų. Taip, pavyzdžiui, aiškindamas Napoleono nepasisekimą organizuoti vietines karo pajėgas Lietuvoje, jis rašo (59 psl.):

Žemaitijoj, kur lietuvių kalba dominavo, Valdančioji komisija padarė klaidą, kreipdamasi į gyventojus lenkiškai, nors jau Kosciuškos sukilimo metu proklamacijos buvo skelbiamos lietuvių kalba. Tai pakenkė bendram pro-napoleoniniam frontui labiau negu kitur.

1831-jų ir ypač 1864-jų metų sukilimų eigose jis pabrėžia ryškėjančius skirtumus tarp Kongresinės Lenkijos ir Lietuvos teritorijų. Vienas iš svarbių ir tolydžio stiprėjančių skirtumų buvo tai, kad Lietuvoje sukilimai buvo „liaudiškesni", ir tarp kai kurių sukilėlių jėgų ir į lenkus besiorientuojančios centrinės vadovybės jau brendo konfliktai. 1864-jų metų sukilimą jis laiko jau paskutiniu politiniu veiksmu, kuriam dar vadovavo (nors jau ir nedominavo) buvusios Žečpospolitos atstatymo tikslas. Wandycz pabrėžia, jog po to ši mintis tepajėgė masinti tiktai lenkus ir negrąžinamai sulenkintą kitų tautų diduomenę. Lietuviai, ir tuo labiau ukrainiečiai, jau buvo įžengę į savarankiško vystymosi kelią. Tarpas tarp lenkų tautos bei „kresų" tolydžio didėjo. Tą tarpą pabrėžė bei aštrino aplinkybė, kad Lietuvoje tautinis pasiskirstymas sutapo su visuomeniniu, o Ukrainoje prie to dar prisidėjo religinis skirtumas. Žečpospolitos idėja jau buvo nebeaktuali, ir pats lenkų tautiškumas, nors ją išpažindamas, faktiškai su ja nebesiderino, nes jis tapo grynai lenkiškas ir ekskluzyvus.

Aptariamajame tome pristatyta lietuvių tautinio atgimimo apžvalga vien dėl savo ribotumo išsamaus vaizdo sudaryti negali, tačiau ji yra pakankamai simpatiška. Čia bus Lenkijoje išleistų Ochmanskio knygų nuopelnas. Jos cituojamos bibliografijoje, ir atrodo, jog autorius jomis stipriai rėmėsi, nes be jų Lietuvą mininti bibliografija iš tiesų skurdi. Tiesa, minima Šapokos istorija, kelios kitos knygos, bet greičiausia tik minimos, nes neatrodo, kad Wandycz lietuviškai mokėtų. Tą trūkumą nujausdamas, jis bibliografijoje randa reikalo paminėti, kad „There is no satisfactory history of Lithuania in English" (389 psl.); ir su tuo teiginiu reikia sutikti.

Tačiau Ochmanskio veikalai daug ką atperka ir, nors labai glaustai, Wandycz paliečia svarbiausius tautinio atgimimo įvykius bei asmenybes. Taip, pavyzdžiui, paminimas ankstyvasis žemaičių sąjūdis (Daukantas, Stanevičius, Giedraitis), pabrėžiamas Valančiaus sąmoningas rėmimasis liaudies mase ir jo sėkminga kova su „graždanka". Tie ankstyvieji judėjimai siejami su *Aušros* laikais vis plačiau įsisiūbuojančiu tautiniu atgimimu. Manau, jog pagrįstai neapeinama lenkų romantikų ir lenkiškai rašiusiųjų įtaka tam atgimimui (pvz., Mickevičius, Narbutas, Kraševskis). Minima Basanavičius, Kudirka, Šliūpas, *Varpas*, Grinius, Vileišis, Kražių įvykiai. Verta čia pastebėti, jog pavardės bei vietovių vardai yra pateikiami arba lietuviškoje versijoje, arba lietuviškoji yra pateikiama skliausteliuose. Išimtį čia tesudaro Vilnius (kaip visgi sunku atsikratyti įpročio!), kuris visur rašomas „Vilna" arba „Wilno".

Peržengus tautinio atgimimo pirmuosius etapus bei šimtmečio slenkstį, atsirandame labiau politiniame laikotarpyje, apie kurį ir rašyti, ir vertinti darosi sunkiau. Padėties sudėtingumas, įvykių bei asmenybių gausa jau pasiekia tokį laipsnį, kad bet kokia santrauka savaime užsitraukia ne tik suprastinimo, bet ir klaidinimo riziką. Manau, to nebus išvengęs ir Wandycz. Taip, pvz., jis priskiria Martynui Yčui aiškią pro-rusišką orientaciją, perdidelį svorį skiria lenkų partijų skelbtai, nors jo paties jau po 1864-jų metų sukilimo palaidotai, unijinei idėjai, ir (bent vėlesnių įvykių šviesoje) nepakankamai vertina Steigiamojo Seimo darbą. Bet šiuo atveju kaltinti Wandycz ar net su juo aštriau polemizuoti ne taip lengva. Tai laikotarpis, kuris ir mūsų pačių istoriografijoje dar laukia nuodugnaus ir išsamaus įvertinimo.

Pabaigai tegaliu pakartoti, jog P. Wandycz knyga užsitarnauja dėmesio ir plačios, profesionališkos istorikų recenzijos. Kas dar svarbiau,—ją verta skaityti. Net ir lietuvių istoriją pažįstančiam ji suteiks foną, kuriame mūsų tautos XIX-jo šimtmečio įvykiai taps labiau suprantami ir tarpusavyje susiję. Nepažįstančiam ji duos pagrindą, kuriuo remiantis ir detalesnė Lietuvos istorijos studija taps įdomesnė.

Kazys Almenas

---

* Ed. Peter F. Sugar and Donald W. Treadgold, *A History or East Central Europe* (University of Washington Press). In ten volumes.

** Piotr. S. Wandycz, *The Lands of Partitioned Poland*, 1795-1918. (Vol. VII), 1974.

laiškai

ŽURNALIZMAS BE „SACHARINO"

...reiškiu žmonos ir savo vardu didelį pasitenkinimą Tamstų leidžiamu mėnraščiu. Jį perskaitome ištisai, dalinamės su draugais, o dažnai perskaitome ir cituojame draugų bei svečių tarpe įdomesnes vietas ir aktualijas.

Linkime ir toliau rašyti taip, kaip viskas tikrumoje darosi, nedailinant ir netušuojant įvykių ar faktų, nes jau iki kaklo atsibodo skaityti „susacharinintus" straipsnius, kuriuose gal tik maža dalis atatinka tikrenybei...

Myk. Maksvytis

Čikaga

APIE TRŪKUMŲ PRIEŽASTIS

(Akiračiai aplamai)

...Esu Jūsų skaitytojas (ištikimas) nuo pat pirmo numerio, nors gal kai kam toks mano elgesys ir gali nepatikti.

Ar yra trūkumų *Akiračiuose*? Yra, kur nebus, nes ne dievai esate. Aišku, būtų geriau turėti

daugiau tinkamų bendradarbių, bet iš kur juos paimsi. Ne vienas ir numiršta, o kitas gal ir užpykęs nueina sau. Tegu ir nueina, nenusiminkite! Gal ir ne visai teisingas tokiam atvejui lietuviškas pasakymas—boba iš ratų, ratams lengviau,—bet gal ir netoli teisybės.

Los Angeles **Liudas Balvočius**

Sėkmės! Linkiu, kad *Akiračiai* ir toliau pilnu akiračiu matytų lietuvių klystkelius bei visokius kreivus pavingiavimus.

Vista, Ca. **Balys Narbutas**

ATGARSIAI

„AKIRAČIŲ" BULVIENĖ APIE „SANDARĄ"

(„Atvirai kalbant", *Akiračiai,* 1978 m. nr. 2/96)

Paminėta, kad Akiračiai net tada, kada M. Vaidyla gulėjo mirties patale, buvo atspaudę panašią kritiką, kur Sandaroje nerandama nė krislelio gera.

Be to, Antanaitis iš savo straipsnio padarė tikrą bulvienę, į ją pridėjęs visai nieko bendra neturinčių dalykų. Žinoma, kritikuoti žymiai lengviau negu pačiam dirbti. Taigi, pasitaiko tokių kritikų, kurie iš tolo stebėdami ir kititikuodami kitus, patys nepasižiūri į save, ką jie patys yra padarę toje pačioje srityje.

Akiratininkai turėtų pasižiūrėti, kaip tvarkomas jų pačių laikraštis. Jie tuo per daug negalėtų pasigirti. Nėra reikalo cituoti pačiuose Akiračiuose pasitaikančių išsireiškimų, kurių padorioje spaudoje būtų negražu net ir pakartoti.

(*Sandara*, 1978 m. kovas)

BURŽUAZINIS ACTAS REAKCINIAMS NACIONALISTAMS

Mėnraštyje „Akiračiai" š.m. Nr. 3 (97) yra štai kokia žinia:

„Šių metų birželio mėnesio pabaigoje yra rengiama tiksliųjų mokslų darbuotojų ekskursija į Lietuvą dešimčiai dienų. Ekskursantai svečiuosis Mokslų Akademijoje, kur yra pakviesti padaryti keletą mokslinių pranešimų, aukštosiose mokyklose ir kt. Norintieji važiuoti prašomi kreiptis į D. Šatą, 99 Shenandoah Rd., Warwick, R.I. 02886".

Senosios kartos lietuviai savo vaikams, kad ir atsiskyrusiems nuo lietuvių, bet užsiiminėjantiems tiksliaisiais mokslais, apie šią žinią turėtumėm pranešti. Gal ir iš jų ne vienas norėtų važiuoti?

Toliau kalbant šia tema, reakciniams nacionalistams ši žinia rūgšti kaip actas. Jų pastangos, kad į Lietuvą niekas nevažiuotų, eina vėjais. Žmonės važiuoja, o mokytesni, kaip matome, netgi Mokslų Akademijos kviečiami.

Amerikos lietuvių troškimą pamatyti savo gimtąją žemę reikia sveikinti. Tai yra nesveikintina tik antitarybiniams veikėjams ir jų plauko bukapročiams.

S.J. Jokubka

(*Vilnis,* 1978.IV.12)

KRITIŠKAS RASTENIS

(„Nauji vėjai Vlike", *Akiračiai*, 1978 m. nr. 2/96)

Praeitų metų pabaigoje buvo sušauktas Vliko metinis seimas, šįkart Floridos St. Petersburge. Nemaža klausimų jame buvo svarstyta, o po to mūsiškiai laikraščiai, kaip ir visada, prispausdino nemaža kritiškų pastabų, kurios, deja, ne visada leidžia susigaudyti, kaip ten kas iš tikro yra vykę. Vienintelis lyg ir bešališkiausias dokumentas, kuris po seimo pasiekė per spaudą lietuvių mases, buvo jau naudailinti nuglostyti, beveik šūkiais paversti nutarimai.

O seime būta iškelta naujų ir įdomių minčių, kaip rodytų „Akiračių" vasario mėn. atspausdintasis V. Rastenio straipsnis „Nauji vėjai Vlike?" Jau pati straipsnio antraštė sakytų, kad ir V. Rastenis abejonėmis sutiko seimo svarstymus, jei kalbėdamas apie naujus vėjus klaustuką antraštėje įrašė. Jis ir yra kritiškas, bet ir mums, toli gyvenantiems, įdomu, kokie ten vėjai papūtė ir kaip Vliko seimas į juos reagavo.

(*Europos Lietuvis*, 1978.III.14)

Rastenis pastebi dar vieną įdomų reiškinį, kai seimo nutarimai pagaliau pasirodė laikraščiuose, „tai nei dr. Štromas, nei seimo dalyviai tikriausiai juose nebeatpažino savo sakytų ar girdėtų minčių... Naujas vėjas bus pūstelėjęs dar tik atviroje Vliko didžioje salėje, bet, pasirodo, nepasiekė uždaro mažojo kabineto". Tuo tarpu Raila teigia, kad jo pasiūlyta dr. Štromo mintis paremianti rezoliuciją, nors ir buvo kompromisiškai subendrinta, tačiau iš esmės neiškraipyta. Vienu žodžiu, vėl atsirado dėl ko kovoti. Gaila, kad jau netekome tiek daug senosios tos kovos dalyvių. Jų įnašui, nors ir po mirties pagerbti, viena iš bendruomenių galėtų įsteigti žymenį, pavyzdžiui, kokį Didžiojo Tremties Kryžiaus ordiną. Su kardais politikams, su plunksnom—laikraštininkams.

(*Dirva*, 1978.III.9) mv

KANDIDATAS PREMIJAI

DRAUGIŠKAI PSICHIATRINE BARZDA

Duosnaus ir turtingo tautiečio Juozo Prunskio tūkstantinei premijai kasmet skiriamai už nuopelnus išeivijos žurnalizme, siūlau **J. Deltuvį**, už jo straipsnį „Baltų studijų draugijai (AABS) suduotas didelis smūgis", paskelbtą *Drauge* (1978.V.26).

Daug yra išeivijoje žurnalistų, kopiančių į profesines aukštumas, tačiau retas kuris išdrįsta nusileisti žemyn, į dalykus pažvelgti nuo pat pamatų (ar net dar žemiau). Užtai Deltuvio straipsnis padvelkia ypač maloniu kvapu nuo pat apačios,—tikra žurnalistine kanalizacija.

Drausmės sargyboje

Gegužės 11-12 dienomis Toronte įvyko minėtos baltų studijų draugijos suvažiavimas, kuriame Deltuviui „nuotaiką sugadino žydiškas klausimas". Pastebėjęs, jog „kiekvienam galvojančiam turėjo būti aišku, kad ne laikas ir ne vieta buvo tokiais klausimus kelti" (reikia dar bent 50 metų palaukti). Deltuvis išdrįsta nurodyti ir kas čia kaltas:

...visa šita nešvanki propaganda įvyko lietuvių iniciatyva, jos organizatorius esąs rabinišką barzdą užsiauginęs Romualdas J. Misiūnas.

Misiūnas, žinia, ne tik pats barzdotas. Ir *Encyclopedia Britanica* redaktoriams jis dar visai neseniai... barzdą prisiuvo. Didžioji šio krašto spauda ir centrinė televizija visai neblogai už tos britaniškos barzdos patampė enciklopedijos leidėjus.

Draugiškas žurnalistas J. Deltuvis, atkreipęs reikiamą dėmesį į paties Misiūno barzdą, nepasitenkino **draugiška** jos analize *Drauge*. Žurnalistikui romantikui barzda būtų priminusi kunigaikščių gadynę, liberalui—Vliko buvusį pirmininką, o pamaldžiai nusiteikusiam—kokį stačiatikių šventiką. Deltuviui barzda **rabiniška**. Jeigu, žurnalistinės premijos paskatintas, Deltuvis panašiai išanalizuotų ir kitas šitų, jo žodžiais tariant „žydbernių" fizionomijos ir anatomijos dalis. Kiek džiaugsmo tada būta kolegoms moralistams *Naujienose*!

Netrūksta Deltuvio straipsnyje ir kitų žurnalistinių dorybių. Viena iš jų—sąžiningumas. Jis labai skrupulingai aiškina, kad

...ne visi lietuviai yra tokie trumparegiai ar „žydberniai".

Kitas būtų pamiršęs žydbernius įdėt į kabutes ir tuo išsilaikyti deramai ankštame kultūriniame lygyje. Arba vėl—Deltuvis neteigia, ko tikrai nežino:

Nežinia, ar jis vienas kaltas, ar buvo ir daugiau nesubrendusių...

Tačiau Deltuvis nebijo pasakyti tai, ką jis tikrai žino. Pastebėjęs, jog Misiūnas ir kiti „nesubrendėliai" nėra buvę žydų ir komunistų valdžioj, jis paaiškina, kad

...psichinės ligos irgi yra užkrečiamos, ir nemaža mūsiškių, ypač iš jaunimo, jomis jau serga.

— Į psichiatrinę ligoninę tuos žydbernius!—galėtume ir mes, drauge su laureatu, sušukti iškilmingame premijos įteikime. Ir pasigerėti už slapyvardžio pasislėpusio drąsuolio Deltuvio *Draugui* prisiūta barzda...

Su psichiatriškai draugiška pagalba—

Buldogas

AKIRAČIUS galima įsigyti šiose vietose:

PARAMA, 2534 W. 69 ST., CHICAGO, ILL., 60629
J. VAZNELIO prek. namai — Gifts International, 2501 W. 71 St., CHICAGO, Ill., 60629
ROMUVA, 84-20 Jamaica Ave., WOODHAVEN, N.Y., 11421
SPAUDA, 10 John St., WATERBURY, Conn., 06702
P. MISEVIČIUS, 32 Hendrick Ave., TORONTO 4, Ont., Canada

Prašau man siuntinėti AKIRAČIUS/pratęsti prenumeratą.

Vardas ir pavardė: .....
Gatvė: .....
Miestas: ..... Valstybė: ..... Zip: .....

AKIRAČIAI
6821 So. Maplewood Ave.
Chicago, Illinois 60629

Prenumerata $ 8.00
Auka $.....
Pridedu čekį $.....

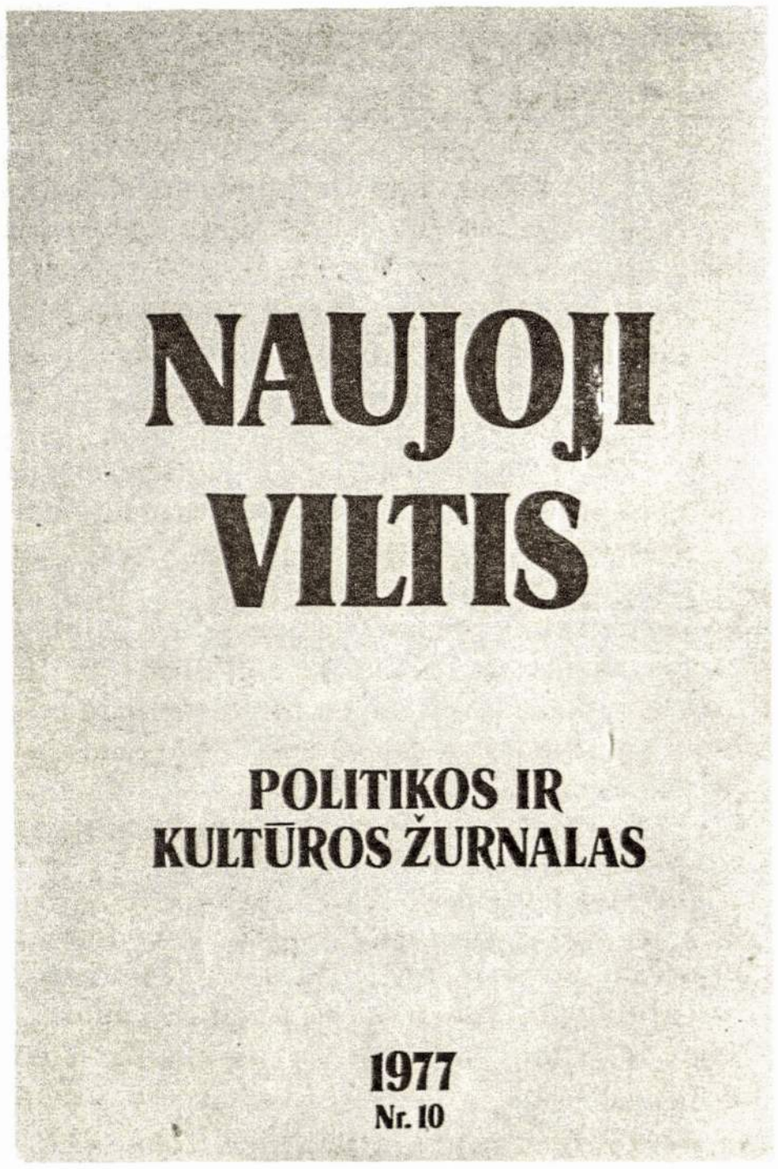

Politikos ir kultūros žurnalas *Naujoji viltis* (nr. 10) šį kartą truputį pamažino labai rėksmingą polemiką, nors ir neišvengė keistų jovalų (ala Kazimiero Nausėdo str. „Viltis ateina iš bevilčių"). Tam tikros dinamikos šį kartą bandė įnešti Vytautas Alantas—apie mus, kaip „paskutiniuosius aiščius didžiojoje kryžkelėje". Čia daug kilnios frazeologijos, bet kažin ar daug grūdų išsivėtys iš gausių tosios retorikos pelų.

Lituanistui šiame numeryje įdomiausias ilgokas Kazio Vėlyvio rašinys apie „Lietuvių kalbą okupuotoje Lietuvoje", kur pateikiama gana plati visaip sulasytų duomenų trijų dešimtmečių apžvalga (1940-70 m.). Straipsnyje randame gana daug ir teisingų duomenų (ne kartą jau minėtų *Metmenyse* ar ir *Akiračiuose*), tik autoriaus teikiamų aptarimų bei vertinimų pobūdis ir tonas, sakytum, būtų kiek vėluojantis. Išeivijos su tauta bendravimo kontekste čia labiau dar dvelkia ne White Plains, bet senųjų Klivelando rezoliucijų dvasia. Net savo straipsnio antraštėje autorius jaučia reikalą pabrėžti, kad Lietuva yra okupuota (lyg to dar nežinotume ar pamirštume), nors kitur ir jis pamiršta prie žodžio Lietuva vis pridėti, kad ji okupuota, ko mūsų tautinės drausmės sargybiniai, kaip žinoma, dabar griežtai reikalauja.

Šiaipjau jo išvadų sąvadas yra su visiškai normaliais prieštaravimais, kas šiuo atžvilgiu suprantama ir kitaip negali būti. Jis rūsčiai puola rusifikatorius, okupantus ir jų pakalikus, bet vėl čia pat švelnina ir sutinka, kad dabartiniai Lietuvos litanistai yra atlikę daugybę monumentalių ir itin vertingų kalbos mokslo ir praktikos darbų. Jis neginčyja, kad ir „Lietuvos rašytojai sukūrė daug įvairių žanrų veikalų"—tegu ir apdemdytų bolševikinės propagandos, bet jųjų „pati kalba pasižymi savo kultūra" (80 psl.).

Deja, apžvalgos autoriui kartais sunku atskirti mūsų lituanistų mokslininkų darbus nuo jų vieno kito privalomo ir neišvengiamo sovietiško propagandinio pasisakymo. Pavyzdžiui, jis parenka labai „lenininės dvasios" ir spalvos citatų iš neseniai mirusio J. Kruopo straipsnio, tuo tarpu kai šio darbštaus ir daug lietuvių kalbos mokslui nusipelniusio kalbininko veikla ir jo lietuviškas patriotizmas arčiau jį pažinusiems nesudarys tokio neigiamo įspūdžio, kaip K. Vėlyvis nesivėlina sugestionuoti.

* * *

Atsitvėrimas nuo Lietuvos (žinoma, okupuotos), vengimas santykiauti ir pažinti Lietuvą ne vien iš oficialių šaltinių ar spaudinių čia prasikiša ir kalbant apie kai kurių rašytojų vaidmenį tuojau po karo.

Esą, to laikotarpio Lietuvai išvalyti nuo fašistų ir kitų liaudies priešų talkon atskubėjo ir **„mūsų bolševikiniai rašytojai"**. K. Vėlyvis tokius pamini pavardėmis: Salomėja Nėris, Liudas Gira, K. Korsakas, P. Cvirka, A. Venclova, J. Šimkus, T. Tilvytis, A. Gricius, A. Vienuolis-Žukauskas, J. Baltušis, A. Guzevičius, J. Būtėnas, A. Churginas, V. Mozuriūnas, E. Mieželaitis ir kiti...

Jei apžvalgininkas būtų pasistengęs daugiau pažinti tikrąsias okupuotos Lietuvos pokarines sąlygas ir vėliau kiek arčiau „bendravęs su kraštu" bei jo rašytojais, tai anų rašytojų greičiausiai nebūtų be atodairos visų suvertęs į vieną bolševikinį puodą. Tiesa, tame sąraše matyti vienas antras tikras bolševikas, net enkavedistas, ar šiaip Giros tipo profesiniai išverstskūriai. Bet daugelis net partijai tada dar nepriklausę, vienas per Sibirą Lietuvon grįžimą atpirkęs (kaip A. Gricius-Pivoša, tarp kitko, mūsų žinomas **tautininkų** žurnalistas). Daug bolševikiškumo tuo metu gal dar neturėjo ir populiarusis vertėjas A. Churginas, buvęs aktyvus tautininkų *Vairo* žurnalo ir kitos tautiškos spaudos itin nacionalistiškas bendradarbis.

Bet į bolševikinių rašytojų tarpą įjungti veteraną patriotą A. Vienuolį-Žukauską yra ne tik nesusipratimas, bet ir nedovanotinas nusikaltimas. Šis Lietuvoje likęs artimas tautinei srovei rašytojas daug dvasiškai prikentėjo, ypač kai okupanto literatūriniai politrukai ligi neatpažinimo „ideologiškai pataisė" jo romaną *Puodžiūnkiemį* ir kitaip prievartavo ligi mirties ir dar po mirties įžūliai jį bolševikino specialiame leidinyje. Bet jis toks niekada nebuvo ir nepasidarė. Vadinti jį bolševikiniu rašytoju yra jo atminimo išniekinimas. Rašančiam apie tai reikėjo—ir norint buvo galima—sužinoti tiesą. Žinoma, tik būtų reikėję kiek glaudžiau „bendradarbiauti su kraštu" ir pasistatyti ilgesnius tiltus tėvynėn.

* * *

Nebenuklystant toliau į šonus, dar reikėtų sustoti ties pačiu įdomiausiu „tautiškos ideologijos" išsakymu paskutiniame *Naujosios vilties* bendradarbio rašinio sakinyje:—„...**įsidėmėtina, jog tik religija ir gimtoji kalba tegalės išsaugoti lietuvių tautos tapatybę ir išgelbėti pačią tautą nuo pražūties**" (!).

Šių „principų" pirmasis glaudžiai siejasi su kadaise dar nepriklausomoje Lietuvoje katalikų filosofų ir publicistų propaguoto vad. **„pilnutinio lietuvio"** sąvokos aiškinimu. Būdavo nurodoma, kad be religijos, ypač be katalikiškos religijos išpažinimo negali būti pilnutinio lietuvio, arba kad religija yra esminis lietuvio prigimties elementas. Jei nekatalikas ar nekrikščionis, tai tu ir nelietuvis, ar geriausiu atveju prastas, „nepilnas" lietuvis...

Tokio lietuvybės apsprendimo kriterijaus mes čia nevertiname—nei teigiame, nei atmetame, tik iš šalies konstatuojame, kad jį dabar pradėjo skelbti ir **tautinės grupės** ideologinis žurnalas. Mums tik atrodo, kad toksai kriterijus, matyt, bus kiek senstelėjęs, ir bent katalikiškame *Aidų* žurnale jis užsispyrusiai jau nebekartojamas.

Tautininkų ideologiniam chaosui ar nesusigaudymui paryškinti šia proga reikėtų priminti, kad (kiek mums dar iš įvairių praeities šaltinių žinoma) lietuvių tautininkų ideologijos elementuose visuomet, šalia krikščioniškosios religijos (kuri yra daugiau tarptautinio pobūdžio vertybė), būdavo nurodomos dar kitos, sakykim, labiau lietuviškos vertybės. Pavyzdžiui, savo tautos istorija ir būdas žemaičių bei kalnėnų (anot S. Daukanto), tradicijos, bendras likimas, tautinės laisvės idealai, tautinio

MERDINTI TAUTINĖ IDEOLOGIJA „NAUJOJOJE VILTYJE"

išsilaikymo valia, savojo valstybingumo aspiracijos, tautinės liaudies ir individualios kūrybos kultūriniai lobiai, ryžtas dirbti, kovoti, net žūti „pro patria" (Neolituanų korporacijos šūkis),—na, žinoma, ir gimtoji kalba. Šiuo atveju lietuvių kalba, apie kurios likimą Lietuvoje dabar rašo K. Vėlyvis, ir kuri praeityje geram lietuviui kartais būdavo dargi ne gimtoji, o vėliau išmoktoji.

Vis dėlto tautininkų žurnalo bendradarbio dabar nurodomos **tik dvi** tautos tapatybės ir išsigelbėjimo prielaidos kažin ar nebus mūsų tautiškumo sąvoką pernelyg susiaurinančios, taigi politiškai neišmąstytos ir labai pavojingai hipotekuojančios mūsų tautos ateitį. Pagal tai pvz., dr. Jonas Šliūpas jau nebūtų galėjęs sutapti su lietuvių tauta ir „išsigelbėti nuo pražūties". O jeigu užsitęstų blogi laikai, ir sovietinei auklėjimo sistemai pavyktų pusę ar net dar didesnę mūsų tautos dalį (tradicine prasme) nureliginti—ar tai reikštų, jog jie nebebus lietuviai ir mūsų valstybinės tautos ateičiai nebesvarbūs, nebereikalingi, žuvę?

Vargais negalais suprastume, jei taip rašytų ir tąją gangrenuotą tautos kūno dalį amputuotų *Tėvynės sargas* ar *Šv. Pranciškaus varpelis*. Bet sunku susigaudyti, kodėl tokias susiaurinto lietuviškumo teorijas pradėjo skelbti tautininkų žurnalas. Jei svarbiausia tik lietuviška kalba ir Dievas, tai kam reikėjo tiek pyktis su mūsų katalikiškomis srovėmis praeityje,—juk visų buvo tas pats Dievas ir ta pati kalba?...

* * *

Ir tikra ironija *Naujojoje viltyje* čia pat išeina kaip tik su tuo gimtosios kalbos reikšmingumu mūsų tautai „išsigelbėti nuo pražūties". Šia prasme laukėme, kad bent pats tautininkų žurnalas duos įtikinamesnių pavyzdžių.

Kiekvienas sutiksime, kad K. Vėlyvis pagrįstai kritikavo tarybinę lietuvių kalbą, kurią dabar okupantas su pataikūnais bei mūsų pačių silpnavaliais vis daugiau priteršia ir užgožia nereikalingomis svetimybėmis, rusybėmis, nevykusiais naujadarais, pasibaisėtinu žargonu. Bet štai tautininkų žurnalas tame pat numeryje deda dar vieno neotautininko laureato Jurgio Gliaudos straipsnį apie tautinio rašytojo Romualdo Spalio romanus. O to straipsnio laurai—klaikus žodynas, baisi gramatika, sintaksė, naujadarai, stilius kaip akėčios per akmenis, besaikis svetimžodžiavimas. Kaip galima drįsti tokius dalykus spausdinti tautinės kultūros žurnale be kalbos taisytojo talkos? Tai juk pasityčiojimas iš skaitytojo, iš pačios tautinės kultūros ir iš tokių pastangų išsaugoti mūsų kalbą nuo pražūties.

Štai tik keli atsitiktinai sužymėti pavyzdžiai... *Neskubos metodas; ekskursiją į sferą; militantiškai-kovingas* (variantas); *lakoniškai žeidžiantis* (epizodas); *nusismerkimo nuotaikos;* ***tuose****...scenose; paaugo tie paaugliai; genocidinės procesijos; be apeliacijos į pasipiktinimą; nuovylų patyrę; personažų minios egzistuoja Horacijaus Odės dvelksme; personažai...kurie fatalistai, nejučiomis pereina ir pereis į rytdienos glėbį...*

Pagaliau net toksai vienos pastraipos šedevras: *Tai naujovė banalinės pikanterijos vaizdavime. Padaręs lytinę stichiją epizodų išsivystimo ašimi, Spalis nutvieskė tą stichiją nusismerkimo spalvomis* (108 psl.).

Lietuvių tauta, josios kultūra ir literatūra su tokia „gimtąja kalba" štai jau dabar laisvajame užsienyje žiauriausiai teršiama ir žudoma. Netenka nė svajoti, kad lietuvių tauta išsigelbėtų nuo pražūties, kol **tokios** kalbos ir „tautiškos filosofijos" sklidinus žurnalus gaminsimės išeivijoje. Tuo tik savanoriškai pasitarnaujame okupantui. Kolegai Buldogui, vadinasi, pats laikas rimčiau susirūpinti.

Vargūnas Tautvaiša